Ministerie van Economische Zaken,
Landbouw en Innovatie

Directoraat-generaal Natuur & Regio
Directie Regio en Ruimtelijke Economie

Datum
12 september 2012

bijlage

Inhoudelijke overwegingen
Vergunning Nb-wet 1998; militaire vliegactiviteiten; laagvliegen met helikopters

Bijlage nummer	1
Horend bij kenmerk	DGNR-RRE / 12315612
Datum	12 september 2012

DE AANVRAAG
De vergunningaanvraag heeft betrekking op de militaire vliegactiviteiten met helikopters binnen de daartoe aangewezen helikopterlaagvlieggebieden boven of nabij Natura 2000-gebieden en beschermde natuurmonumenten.

Reikwijdte
Deze aanvraag volgt op de afspraak uit 2008 van ons beider ambtsvoorgangers om voor militaire vliegactiviteiten één Nb-wetvergunning aan te vragen. In beginsel zijn militaire vliegtuigen voor de uitvoering van hun taken boven heel Nederland actief. Dit impliceert dat bij alle 162 Natura 2000-gebieden en bij de beschermde natuurmonumenten moet worden bezien of er mogelijk negatieve effecten op natuurwaarden te verwachten zijn van deze vliegactiviteiten. In 2008 stelden beide ministeries vast dat de meest efficiënte en gerichte regulering vanuit de Nb-wet 1998 vorm zou krijgen in één vergunning (en niet steeds afzonderlijk in de beheerplannen van de Natura 2000-gebieden). Hierdoor kunnen de militaire vliegactiviteiten en de mogelijke effecten daarvan op de beschermde natuurwaarden immers optimaal in samenhang worden beoordeeld. Besloten is de vergunning voor militaire vliegactiviteiten gefaseerd aan te vragen, vanwege de omvang en diversiteit in betrokken activiteiten en relevante natuurwaarden.

Voorliggende aanvraag betreft het laagvliegen met helikopters in de speciaal daartoe aangewezen helikopterlaagvlieggebieden. Afhankelijk van de oefening kan daar tot op het maaiveld worden gevlogen. De met luchthavenregelingen aangewezen helikopterlandingsplaatsen in de helikopterlaagvlieggebieden zijn hierbij inbegrepen.

Voor overige militaire vliegactiviteiten wordt in een volgende fase een vergunning aangevraagd. Voor meer inhoudelijke achtergrondinformatie over de laagvliegactiviteiten verwijs ik naar de aanvraag en de daarbij gevoegde rapportages en documenten.

De aanvraag heeft betrekking op de militaire vliegactiviteiten met helikopters in de volgende daartoe aangewezen laagvlieggebieden:
Noord-Drenthe (GLV I), Midden-Drenthe (GLV II), West-Drenthe (GLV III), Ginkelse Hei (GLV IV), Veluwe/Randmeren (GLV VII), De Peel (GLV VIII), Maas/Waal, Voorne-Putten en Hoeksche Waard, Wieringermeerpolder.

De benamingen van de laagvlieggebieden zijn overgenomen uit de 'Regeling VFR-nachtvluchten en minimum vlieghoogten voor militaire luchtvaartuigen' (hierna: de Regeling). Voor een uitgebreidere beschrijving omtrent de laagvlieggebieden en het gebruik daarvan verwijs ik naar bijlage 2.

Het laagvlieggebied Oirschot (GLV V) valt buiten de reikwijdte van deze vergunning. Dit laagvlieggebied overlapt niet met en ligt ook niet nabij een Natura 2000-gebied of beschermd natuurmonument. Effecten van helikopterlaagvliegen in dit gebied op onder de Nb-wet 1998 beschermde natuurwaarden zijn derhalve op voorhand uit te sluiten. Ook laagvlieggebied Salland (GLV VI) valt buiten de reikwijdte van deze vergunning. Het gebruik van dit laagvlieggebied is opgeschort en maakt geen deel uit van de aanvraag.

Gebruik helikopterlaagvlieggebieden
In het bij de aanvraag gevoegde rapport "Toetsing militaire vliegactiviteiten in Nederland in het kader van de Natuurbeschermingswet (definitief 25 november 2011)" is het gebruik van de laagvlieggebieden omschreven als het aantal vlieguren per jaar over een bepaalde toetsperiode. Deze data staan vermeld in bijlage 2 bij dit besluit. Teneinde te borgen dat het gebruik niet in betekenende mate gaat afwijken van het gebruik in de getoetste periode (fluctuaties in het gebruik zullen namelijk ook bij toekomstig gebruik voorkomen), dient de bij deze data aangeduide bandbreedte te worden gehandhaafd. Ik heb in dat kader een specifiek voorschrift aan onderhavige vergunning verbonden.

WETTELIJK KADER

Beschermde natuurmonumenten
In relatie tot de betrokken natuurmonumenten zijn relevant de artikelen 60, 10a (lid 1 en lid 3) en artikel 15a (lid 2) van de Nb-wet 1998.

Natura 2000-gebieden
In relatie tot de betrokken Natura 2000-gebieden zijn relevant de artikelen 19d (lid 1 tot en met lid 3), 19e en 19ia van de Nb-wet 1998.

De exacte wetteksten zijn te raadplegen op www.overheid.nl onder 'Wet- en regelgeving'.

BELEID

Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte
Op 13 maart 2012 is de Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte (SVIR) vastgesteld, als opvolger van de Nota Ruimte. Het Rijk is verantwoordelijk voor en door de EU aanspreekbaar op het nakomen van de in internationaal verband aangegane verplichtingen, inclusief Biodiversiteitsverdrag en de Europese Vogel- en Habitatrichtlijn.

De SVIR vervangt ook het Tweede Structuurschema Militaire Terreinen (SMT-2) uit 2004. In de SVIR staat ten aanzien van militaire activiteiten – voor zover in het onderhavige geval van belang – het volgende vermeld:
"*De locaties voor militaire activiteiten ten behoeve van de krijgsmacht vormen een nationale verantwoordelijkheid. Het Rijk wil voldoende ruimte bieden voor deze activiteiten voor*

gereedstelling en instandhouding. Deze activiteiten hebben daarbij soms beperkende gevolgen voor andere ruimtelijke functies en zij dienen dan ook zorgvuldig te worden ingepast. Militaire activiteiten moeten waar nodig worden afgestemd op andere nationale belangen zoals de Ecologische Hoofdstructuur, energienetwerken of nationale economische zwaartepunten.
(…)
Het directe en indirecte militaire ruimtegebruik is divers en omvat een vlootbasis, kazernes, militaire luchthavens, logistieke inrichtingen, oefen- en schietterreinen op land en op zee, laagvliegroutes, zend- en ontvangstinstallaties, helikopterlaagvlieggebieden en munitieopslagplaatsen. (…) Rondom sommige locaties zijn beperkingenzones aangewezen. Het gaat dan bijvoorbeeld om externe veiligheidscontouren, geluidscontouren, gebieden met bouwhoogtebeperkingen en onveilige zones op zee."

In het SMT-2 was een evaluatie van de ligging van de laagvlieggebieden aangekondigd die op 13 juli 2010 door de Minister van Defensie mede namens de bewindspersonen van I&M en EL&I aan de Tweede Kamer is aangeboden (Kamerstuk 32 123 X, nr. 140). Deze evaluatie bevestigt dat Defensie een Nb-wetvergunning voor de helikopterlaagvlieggebieden zal aanvragen.

ACTIVITEITEN MET MOGELIJK SIGNIFICANTE GEVOLGEN
De aangevraagde activiteiten vinden plaats boven dan wel nabij verscheidene Natura 2000-gebieden en gebieden die ook onder de Nb-wet '67 zijn aangewezen als beschermd- en/of staatsnatuurmonument. Op grond van artikel 19d van de Nb-wet 1998 zijn projecten of andere handelingen (zoals de militaire laagvliegactiviteiten) die mogelijk een verslechterend of significant verstorend effect hebben op de beschermde natuurwaarden in deze gebieden vergunningplichtig. Ik stel vast dat op voorhand niet is uitgesloten dat de aangevraagde activiteiten de natuurlijke waarden en kenmerken van deze beschermde gebieden kunnen aantasten. Omdat militaire vliegactiviteiten een gebiedsoverstijgend karakter hebben, heeft de toenmalige staatssecretaris van Defensie (in overleg met mijn ambtsvoorganger) begin 2008 besloten om één landelijke Natuurbeschermingswetvergunning aan te vragen voor de militaire vliegactiviteiten, waardoor eventueel te nemen maatregelen ook gebiedsoverstijgend genomen kunnen worden.

PASSENDE BEOORDELING
Beheerplan
In dit geval kan vastgesteld worden dat ten aanzien van de aangevraagde activiteiten, op het moment van besluitvorming, geen beletsel voortvloeit uit enig beheerplan op basis van de Nb-wet 1998. De activiteiten zijn niet opgenomen in een beheerplan als bedoeld in artikel 19a of 19b van de Nb-wet 1998.

Vergunning en toetsing
Zoals hiervoor reeds aangegeven is, zullen de militaire vliegactiviteiten met helikopters in de daartoe aangewezen helikopterlaagvlieggebieden boven of nabij Natura 2000-gebieden en beschermde natuurmonumenten worden gereguleerd door middel van een vergunning. Deze activiteiten zijn nog niet eerder beoordeeld in het kader van de Nb-wet 1998. Omdat significant negatieve effecten op de betrokken beschermde gebieden op voorhand niet uitgesloten kunnen worden, is een toetsing uitgevoerd, neergelegd in het rapport "Toetsing militaire

vliegactiviteiten in Nederland in het kader van de Natuurbeschermingswet (25 november 2011)" en de daarbij behorende bijlagen. Deze toetsing (hierna te noemen: de passende beoordeling) is uitgevoerd op het niveau van een passende beoordeling en is bij de aanvraag gevoegd.

De gevraagde vergunning kan slechts verleend worden, indien ik mij ervan heb kunnen verzekeren dat de beschermde waarden van de desbetreffende gebieden niet aangetast zullen worden.

BETROKKEN BESCHERMDE GEBIEDEN
De militaire vliegactiviteiten waar deze vergunning betrekking op heeft kunnen, zoals blijkt uit de passende beoordeling, effecten hebben op de Natura 2000-gebieden Biesbosch, Deurnsche Peel & Mariapeel, Drentsche Aa-gebied, Drents-Friese Wold & Leggelderveld, Dwingelderveld, Elperstroomgebied, Groote Peel, Haringvliet, Havelte-Oost, Hollands Diep, IJsselmeer, Ketelmeer & Vossemeer, Oudeland van Strijen, Uiterwaarden IJssel, Uiterwaarden Waal, Veluwe, Veluwerandmeren, Voordelta, Voornes Duin en Waddenzee, en de beschermde natuurmonumenten Overcingel en Groote Gat.

De diverse kwalificerende waarden van de betrokken Natura 2000-gebieden evenals de wezenlijke kenmerken en waarden van de natuurmonumenten alsmede hun formele (ontwerp)status zijn te raadplegen via www.rijksoverheid.nl ('Onderwerpen' > 'Landbouw, natuur en voedsel' > 'Natuur' > 'Natura 2000').

BEOORDELING EFFECTEN
In het onderstaande volgt mijn beoordeling van de effectenanalyse zoals neergelegd in de passende beoordeling.

Voortoets: afbakening van de beïnvloedingsgebieden
De helikopterlaagvlieggebieden, waarop deze aanvraag betrekking heeft, overlappen met of liggen nabij onder de Nb-wet 1998 beschermde natuurgebieden. Het gaat daarbij om:

Noord-Drenthe (GLV I)	Natura 2000-gebied Drentsche Aa-gebied
Midden-Drenthe (GLV II)	Natura 2000-gebieden Witterveld, Drentsche Aa-gebied, Drouwenerzand, Drents-Friese Wold & Leggelderveld, Elperstroomgebied, Dwingelderveld, Mantingerbos, Mantingerzand en beschermd natuurmonument Overcingel
West-Drenthe (GLV III)	Natura 2000-gebieden Drents-Friese Wold & Leggelderveld, Havelte-Oost
Ginkelse Hei (GLV IV)	Natura 2000-gebied Veluwe
Veluwe/Randmeren (GLV VII)	Natura 2000-gebieden Uiterwaarden IJssel, Veluwe, Ketelmeer & Vossemeer, Veluwerandmeren
De Peel (GLV VIII)	Natura 2000-gebieden Deurnsche Peel & Mariapeel, Groote Peel, Sarsven en de Banen
Maas/Waal	Natura 2000-gebieden Uiterwaarden Waal, Loevestein, Pompveld & Kornsche Boezem, Biesbosch

Voorne-Putten/ Hoeksche Waard	Natura 2000-gebieden Voornes Duin, Oude Maas, Haringvliet, Oudeland van Strijen, Hollands Diep, Biesbosch, Voordelta en beschermd natuurmonument Groote Gat
Wieringermeerpolder	Natura 2000-gebieden Waddenzee, IJsselmeer

In het voortraject is een aantal onderzoeken uitgevoerd, die hun weerslag hebben gekregen in vier documenten, te weten:
1. Quickscan verstoring fauna door laagvliegen (Van der Grift *et al*., 2008);
2. Voortoets landelijke Natuurbeschermingswetvergunning militaire vliegactiviteiten: Vogels (Foppen *et al*., 2009);
3. Bijdrage militaire vliegactiviteiten aan stikstofdepositie op Natura 2000 gebieden (Roemer, 2010); en
4. Toetsing militaire vliegactiviteiten niet-vogelsoorten (Gilissen, 2011).

Deze vormen gezamenlijk de 'voortoets'.

Bij de beoordeling is er binnen de voortoets vanuit gegaan, dat bij een afstand van 2 kilometer of meer vanaf het punt waarop wordt laaggevlogen er zeker geen verstoringseffecten kunnen optreden. Dit is in de voortoets en de nadere effectenanalyse steeds weergegeven als een bufferzone. Indien deze afstand 2 kilometer of minder is, dan kan voor bepaalde soorten – hetgeen weer afhankelijk is van de voor deze soorten of soortgroepen bekende verstoringsafstand – verstoring optreden. Op basis van de voortoets worden reeds voor alle relevante gebieden effecten op specifieke habitattypen en specifieke habitatrichtlijnsoorten uitgesloten.

Voor alle relevante Natura 2000-gebieden is apart beoordeeld[1] of ten aanzien van de relevante 'typische soorten' qua voorkomen c.q. qua kwaliteit vanaf het moment van aanwijzen van het relevante Natura 2000-gebied, indicaties aangeven dat het habitattype beïnvloed is als gevolg van de laagvliegactiviteiten in of nabij het betreffende Natura 2000-gebied en met name boven de relevante habitattypen. Uit deze beoordeling is gebleken dat er voor geen van deze relevante typische soorten dergelijke indicaties zijn. Verdere beoordeling acht ik dan ook niet aan de orde.

Daarnaast worden effecten uitgesloten op een aantal Vogelrichtlijnsoorten waarvan is aangetoond dat deze niet gevoelig zijn voor verstoring door militaire vliegactiviteiten, dan wel dat de betreffende soorten niet voorkomen bij of nabij de laagvlieggebieden. Vervolgens heeft de nadere effectenanalyse zich gericht op alle overgebleven vogelsoorten. Het gaat hierbij om vogelsoorten waarvoor de Natura 2000-gebieden zijn aangewezen als speciale beschermingszone en/of die

[1] Volgens de Europese Commissie worden typische soorten vooral beoordeeld middels een summiere toets, op het niveau van alle typische soorten samen. Typische soorten mogen verdwijnen uit een habitat (en elders verschijnen), zolang op de lange termijn de gemiddelde populatie van de typische soorten samen niet in dalende lijn gaat, dit uiteraard beoordeeld in relatie tot de aangevraagde activiteiten en indien er een verband blijkt te zijn tussen de activiteiten en het al dan niet voorkomen van deze typische soorten. De beoordeling van typische soorten dient dan ook in het licht van hun relevantie als onderdeel van de kwalitatieve doelstelling van het betreffende habitattype te worden bezien.

genoemd zijn als wezenlijke waarden in de aanwijzingsbesluiten van beschermde natuurmonumenten.

Uit de voortoets is komen vast te staan dat de aangevraagde activiteiten met zekerheid niet kunnen leiden tot effecten op beschermde natuurwaarden in het kader van de Nb-wet 1998 voor de volgende Natura 2000-gebieden: Witterveld, Drouwenerzand, Mantingerbos, Mantingerzand, Boetelerveld, Loevestein, Pompveld & Kornsche Boezem, Oude Maas en Sarsven en de Banen.

Reikwijdte van de passende beoordeling
Voor de overige Natura 2000-gebieden (welke dus effecten kunnen ondervinden van de aangevraagde activiteiten) is een nadere effectenanalyse uitgevoerd: Biesbosch, Deurnsche Peel & Mariapeel, Drentsche Aa-gebied, Drents-Friese Wold & Leggelderveld, Dwingelderveld, Elperstroomgebied, Groote Peel, Haringvliet, Havelte-Oost, Hollands Diep, IJsselmeer, Ketelmeer & Vossemeer, Oudeland van Strijen, Uiterwaarden IJssel, Uiterwaarden Waal, Veluwe, Veluwerandmeren, Voordelta, Voornes Duin en Waddenzee.

Mede in het licht van de uiteindelijke resultaten van de passende beoordeling ben ik van oordeel dat de afbakening van gebieden die beïnvloed zouden kunnen worden door de aanvraagde activiteiten op een juiste wijze heeft plaatsgevonden.

Per Natura 2000-gebied waarvan op basis van de voortoets is bepaald dat hier effecten op vogelsoorten kunnen optreden, wordt hieronder verder ingegaan. Tevens wordt hieronder beoordeeld welke maatregelen door of namens aanvrager worden voorgesteld of doorgevoerd teneinde effecten te voorkomen of te beperken en wat mijn conclusies zijn ten aanzien van de aangevraagde activiteiten. Indien hieronder wordt verwezen naar de nadere effectenanalyse wordt gedoeld op het hoofdrapport en bijbehorend achtergrondrapport "Toetsing militaire vliegactiviteiten in Nederland in het kader van de Natuurbeschermingswet (25 november 2011)".

Noord-Drenthe (GLV I) en Midden-Drenthe (GLV II): Drentsche Aa-gebied
De laagvlieggebieden Noord-Drenthe (GLV I) en Midden-Drenthe (GLV II) overlappen deels het Natura 2000-gebied 'Drentsche Aa-gebied'.

In laagvlieggebied Noord-Drenthe (GLV I) wordt gemiddeld 0,2 uur per jaar laaggevlogen. Daarbij wordt 100% overdag gevlogen. Het laagvlieggebied heeft een ruimtelijke overlap van 62% met het Natura 2000-gebied.

In laagvlieggebied Midden-Drenthe (GLV II) wordt gemiddeld 16,3 uur per jaar laaggevlogen. 94% van de tijd overdag en 6% van de tijd 's nachts. Het laagvlieggebied heeft een overlap van 25% met het Natura 2000-gebied.

Vogelrichtlijnsoorten (complementaire doelen):
Voor wat de beschermde vogelsoorten van dit gebied betreft, zijn, op basis van de informatie in de passende beoordeling, voor de vogelsoorten waarvoor complementaire doelen zijn opgenomen (watersnip, paapje en grauwe klauwier), negatieve effecten op voorhand niet uit te sluiten.

Beoordeling
Voor de vogelsoorten watersnip, paapje en grauwe klauwier is in de nadere effectenanalyse een beoordeling opgenomen.

Uit deze analyse blijkt met betrekking tot de hiervoor genoemde vogelsoorten dat er sprake is van vogelsoorten die 'gevoelig' of 'zeer gevoelig' zijn voor verstoring door vliegverkeer en dat er sprake is van een overlap in tijd en ruimte met betrekking tot de aangevraagde laagvliegactiviteiten.

Uit de analyse blijkt voorts dat voor wat betreft het voorkomen van deze soorten binnen de – voor deze soorten – bekende verstoringsafstanden, gekoppeld aan de (locatie en intensiteit van de) laagvliegactiviteiten in of nabij de leefgebieden van deze soorten, er geen relatie is tussen dit gebruik en de populatieontwikkelingen van de betreffende vogelsoorten.
Dit houdt in dat de aangevraagde activiteiten met zekerheid niet kunnen leiden tot significante verstoring van deze en andere vogelsoorten dan wel dat de aangevraagde activiteiten tevens niet kunnen leiden tot verslechtering van de habitats of leefgebieden van deze soorten.

Conclusies
Ik sluit mij aan bij de beoordeling en conclusies uit de nadere effectenanalyse.
Uit de nadere effectenanalyse blijkt dat er geen sprake is van significante verstoringseffecten op de grauwe klauwier, paapje en watersnip in het gebied.

Midden-Drenthe (GLV II): Dwingelderveld.
Het laagvlieggebied Midden-Drenthe (GLV II) heeft voor 100% een ruimtelijke overlap met het Natura 2000-gebied 'Dwingelderveld'. In dit laagvlieggebied wordt gemiddeld 16,3 uur per jaar laaggevlogen. Daarbij wordt 94% overdag gevlogen en 6% 's nachts.

Vogelrichtlijnsoorten:
Voor wat de beschermde vogelsoorten van dit gebied betreft, zijn, op basis van de informatie in de passende beoordeling, voor de volgende vogelsoorten negatieve effecten op voorhand niet uit te sluiten: dodaars, geoorde fuut, paapje, tapuit, kleine zwaan, toendrarietgans, wintertaling en slobeend.

Beoordeling
Voor de vogelsoorten dodaars, geoorde fuut, paapje, tapuit, kleine zwaan, toendrarietgans, wintertaling en slobeend is in de nadere effectenanalyse een beoordeling opgenomen.

Uit de analyse blijkt met betrekking tot de hiervoor genoemde vogelsoorten dat er sprake is van vogelsoorten die 'gevoelig' of 'zeer gevoelig' zijn voor verstoring door vliegverkeer en dat er sprake is van een overlap in tijd en ruimte met betrekking tot de aangevraagde laagvliegactiviteiten.

Uit de analyse blijkt voorts dat voor wat betreft het voorkomen van deze soorten binnen de – voor deze soorten – bekende verstoringsafstanden, gekoppeld aan de (locatie en intensiteit van de) laagvliegactiviteiten in of nabij de leefgebieden van

deze soorten, er geen relatie is tussen dit gebruik en de populatieontwikkelingen van de betreffende vogelsoorten.
Dit houdt in dat de aangevraagde activiteiten met zekerheid niet kunnen leiden tot significante verstoring van deze en andere vogelsoorten dan wel dat de aangevraagde activiteiten tevens niet kunnen leiden tot verslechtering van de habitats of leefgebieden van deze soorten.

Conclusies
Ik sluit mij aan bij de beoordeling en conclusies uit de nadere effectenanalyse. Uit de nadere effectenanalyse blijkt dat er geen sprake is van significante verstoringseffecten op de vogelsoorten waarvoor het Natura 2000-gebied is aangewezen.

Midden-Drenthe (GLV II): Elperstroomgebied.
Het laagvlieggebied Midden-Drenthe (GLV II) heeft voor 100% een ruimtelijke overlap met het Natura 2000-gebied 'Elperstroomgebied'. In dit laagvlieggebied wordt gemiddeld 16 uur per jaar laaggevlogen. Daarbij wordt 94% overdag gevlogen en 6% 's nachts.

Complementair doel
Het Elperstroomgebied is alleen aangewezen als Habitatrichtlijngebied. In het aanwijzingsbesluit van 23 december 2009 is een complementair doel opgenomen voor de grauwe klauwier. Bij mijn ontwerp-besluit van 30 juli 2012 heb ik het voornemen geuit om deze doelstelling te laten vervallen. Daar tevens uit de voortoets blijkt dat er voor deze soort geen nader onderzoek nodig is omdat er geen relatie bestaat tussen het al dan niet voorkomen van deze soort en de aangevraagde activiteiten, is verdere behandeling van deze soort niet aan de orde.

Conclusies
Daar het gebied alleen is aangewezen als Habitatrichtlijngebied en er in het aanwijzingsbesluit geen kwalificerende soorten zijn opgenomen kan er geen sprake zijn van een negatief effect. Ook voor het in het aanwijzingsbesluit opgenomen complementair doel voor de grauwe klauwier worden negatieve effecten uitgesloten.

Midden-Drenthe (GLV II) en Zuid-Drenthe (GLV III): Drents-Friese Wold & Leggelderveld.
De laagvlieggebieden Midden-Drenthe (GLV II) en Zuid-Drenthe (GLV III) overlappen deels het Natura 2000-gebied 'Drents-Friese Wold & Leggelderveld'.

In laagvlieggebied Midden-Drenthe (GLV II) wordt gemiddeld 16,3 uur per jaar laaggevlogen. Daarbij wordt 94% overdag gevlogen en 6% 's nachts. Het laagvlieggebied heeft een ruimtelijke overlap van 10% met het Natura 2000-gebied. De overlap betreft voornamelijk Leggelderveld (overige overlap is bufferzone).

In laagvlieggebied Zuid-Drenthe (GLV III) wordt gemiddeld 4 uur per jaar laaggevlogen. Het laagvlieggebied heeft een ruimtelijke overlap van 62% met het Natura 2000-gebied.

Vogelrichtlijnsoorten:
Op basis van de informatie in de passende beoordeling kunnen voor de volgende vogelsoorten negatieve effecten op voorhand niet worden uitgesloten: dodaars, wespendief, paapje en tapuit.

Beoordeling
Voor de vogelsoorten dodaars, wespendief, paapje en tapuit is in de nadere effectenanalyse een beoordeling opgenomen.

Uit de analyse blijkt met betrekking tot de hiervoor genoemde vogelsoorten dat er sprake is van vogelsoorten die 'gevoelig' of 'zeer gevoelig' zijn voor verstoring door vliegverkeer en dat er sprake is van een overlap in tijd en ruimte met betrekking tot de aangevraagde laagvliegactiviteiten.

Uit de analyse blijkt voorts dat voor wat betreft het voorkomen van deze soorten binnen de – voor deze soorten – bekende verstoringsafstanden, gekoppeld aan de (locatie en intensiteit van de) laagvliegactiviteiten in of nabij de leefgebieden van deze soorten, er geen relatie is tussen dit gebruik en de populatieontwikkelingen van de betreffende vogelsoorten. Dit houdt in dat de aangevraagde activiteiten met zekerheid niet kunnen leiden tot significante verstoring van deze en andere vogelsoorten dan wel dat de aangevraagde activiteiten tevens niet kunnen leiden tot verslechtering van de habitats of leefgebieden van deze soorten.

Conclusies
Ik sluit mij aan bij de beoordeling en conclusies uit de nadere effectenanalyse. Uit de nadere effectenanalyse blijkt dat er geen sprake is van significante verstoringseffecten op de vogelsoorten waarvoor het Natura 2000-gebied is aangewezen.

Zuid-Drenthe (GLV III): Havelte Oost.
Het laagvlieggebied Zuid Drenthe (GLV III) heeft 100% ruimtelijke overlap met het Natura 2000-gebied 'Havelte Oost'. In dit laagvlieggebied wordt gemiddeld 4 uur per jaar laaggevlogen. 75% van de vlieguren vindt overdag plaats en 25% in de nachtelijke uren.

Vogelrichtlijnsoorten (complementaire doel)
In het ontwerp-aanwijzingsbesluit is voor één vogelsoort, te weten de tapuit, een complementaire doelstelling opgenomen. Voor deze vogelsoort zijn negatieve effecten op voorhand niet uit te sluiten.

Beoordeling
Voor de tapuit is in de nadere effectenanalyse een beoordeling opgenomen.
Uit de analyse blijkt met betrekking tot de hiervoor genoemde vogelsoort dat er sprake is van een vogelsoort die 'gevoelig' is voor verstoring door vliegverkeer en dat er sprake is van een overlap in tijd en ruimte met betrekking tot de aangevraagde laagvliegactiviteiten.

Uit de analyse blijkt voorts dat voor wat betreft het voorkomen van deze soort binnen de – voor deze soort – bekende verstoringsafstanden, gekoppeld aan de

(locatie en intensiteit van de) laagvliegactiviteiten in of nabij de leefgebieden van deze soort, er geen relatie is tussen dit gebruik en de populatieontwikkelingen van de betreffende vogelsoort. Dit houdt in dat de aangevraagde activiteiten met zekerheid niet kunnen leiden tot significante verstoring van deze soort dan wel dat de aangevraagde activiteiten tevens niet kunnen leiden tot verslechtering van de habitats of leefgebieden van deze soort. De laagvliegactiviteiten staan een eventuele uitbreiding en/of verbetering van de kwaliteit van het habitat van deze soort niet in de weg.

Conclusies
Uit de nadere effectenanalyse blijkt dat er geen sprake is van significante verstoringseffecten op de vogelsoorten waarvoor het Natura 2000-gebied is aangewezen.

Ginkelse Hei (GLV IV) en Veluwe/Randmeren (GLV VII): Veluwe
De laagvlieggebieden Ginkelse Hei (GLV IV) en Veluwe/Randmeren (GLV VII) overlappen deels het Natura 2000-gebied 'Veluwe'.

In laagvlieggebied Ginkelse Hei (GLV IV) wordt gemiddeld 52 uur per jaar laag gevlogen. Daarbij wordt 93% overdag gevlogen en 7% 's nachts. Dit laagvlieggebied heeft een ruimtelijke overlap van 5% met het Natura 2000-gebied.

In laagvlieggebied Veluwe/Randmeren (GLV VII) wordt gemiddeld 338 uur per jaar laag gevlogen. Daarbij wordt 89% overdag gevlogen en 11% 's nachts. Dit laagvlieggebied heeft een ruimtelijke overlap van 59% met het Natura 2000-gebied.

Vogelrichtlijnsoorten:
Op basis van de informatie in de passende beoordeling kunnen voor de navolgende vogelsoorten negatieve effecten niet op voorhand worden uitgesloten: duinpieper, grauwe klauwier, ijsvogel, nachtzwaluw, roodborsttapuit, tapuit, wespendief.

Beoordeling
Voor de vogelsoorten duinpieper, grauwe klauwier, ijsvogel, nachtzwaluw, roodborsttapuit, tapuit en wespendief is in de nadere effectenanalyse een beoordeling opgenomen.

Uit de analyse blijkt met betrekking tot de hiervoor genoemde vogelsoorten dat er sprake is van vogelsoorten die 'gevoelig' of 'zeer gevoelig' zijn voor verstoring door vliegverkeer en dat er sprake is van een overlap in tijd en ruimte met betrekking tot de aangevraagde laagvliegactiviteiten.

Uit de analyse blijkt voorts dat voor wat betreft het voorkomen van deze soorten binnen de – voor deze soorten – bekende verstoringsafstanden, gekoppeld aan de (locatie en intensiteit van de) laagvliegactiviteiten in of nabij de leefgebieden van deze soorten, er geen relatie is tussen dit gebruik en de populatieontwikkelingen van de betreffende vogelsoorten. Dit houdt in dat de aangevraagde activiteiten met zekerheid niet kunnen leiden tot significante verstoring van deze en andere

vogelsoorten dan wel dat de aangevraagde activiteiten tevens niet kunnen leiden tot verslechtering van de habitats of leefgebieden van deze soorten.

Ik sluit mij aan bij de beoordeling en conclusies uit de nadere effectenanalyse.

Natuurmonument-waarden Mosterdveen en Leemputten bij Staverden
In het Natura 2000 gebied Veluwe liggen twee voormalige beschermde natuurmonumenten. Dit zijn Mosterdveen en Leemputten bij Staverden.
Beide gebieden zijn aangewezen als beschermd natuurmonument vanwege de bijzondere landschappelijke waarde en het hier voorkomen van flora en aantallen insecten en amfibieën. Alleen voor het Mosterdveen wordt ook de waarde van het gebied voor vogels benoemd.

Ten aanzien van de diverse flora en fauna zoals benoemd in de aanwijzingsbesluiten van de betrokken natuurmonumenten merk ik op dat deze waarden voor een groot deel binnen de beoordeling van de effecten vallen in relatie tot het betrokken Natura 2000-gebied.

Aantasting van de landschappelijke betekenis door het laagvliegen met helikopters is niet aan de orde. Uit de beoordeling blijkt dat voor deze beschermde natuurmonumenten ten aanzien van de aanwezige vogelsoorten de toetsing voor de in Natura 2000-kader beschouwde soorten (zowel broedvogels en niet-broedvogels) reeds afdoende aantoont dat er met zekerheid 'geen negatief effect' kan optreden. Uit de beoordeling volgt tevens dat er geen soorten zijn die dreigen te verdwijnen uit het gebied.

Conclusies
Uit de nadere effectenanalyse blijkt dat er geen sprake is van significante verstoringseffecten als gevolg van de aangevraagde laagvliegactiviteiten op de vogelsoorten waarvoor het Natura 2000-gebied is aangewezen.
Een negatief effect op populaties of andere waarden van de in het Natura 2000-gebied gelegen beschermde natuurmonumenten is ook niet aan de orde.

Veluwe/Randmeren (GLV VII): Ketelmeer & Vossemeer.
Het laagvlieggebied Veluwe/Randmeren (GLV VII) heeft een ruimtelijke overlap voor 17% het Natura 2000-gebied 'Ketelmeer & Vossemeer'. De noordgrens (deels buffer) van het laagvlieggebied overlapt met het meest zuidoostelijke deel van het Natura 2000-gebied. Gemiddeld wordt in dit laagvlieggebied 338 uur per jaar laaggevlogen. Daarvan vindt ca 90% van de tijd het laagvliegen overdag plaats (tussen 6.00 en 18.00 uur) en 10% bij nacht.

Het Vossemeer is op 22 juni 1998 (kenmerk N/982086) aangewezen als beschermd natuurmonument. Het laagvlieggebied overlapt een deel van dit beschermd natuurmonument.

Vogelrichtlijnsoorten
Op basis van de informatie in de passende beoordeling kunnen voor de vogelsoorten roerdomp en toendrarietgans negatieve effecten op voorhand niet worden uitgesloten.

Beoordeling
Roerdomp
Instandhoudingsdoel
Uitbreiding omvang en/of verbetering kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 5 paren (territoria). De roerdomp is van oudsher een broedvogel in uitgestrekte rietvelden. Gezien de landelijk zeer ongunstige staat van instandhouding is uitbreiding van de populatie gewenst. Het gebied kan onvoldoende draagkracht leveren voor een zelfstandige sleutelpopulatie, maar draagt wel bij aan de draagkracht in de regio randmeren ten behoeve van een regionale sleutelpopulatie.

Beoordeling
De soort wordt als 'gevoelig' beoordeeld voor verstoring door militaire vliegactiviteiten. Er is overlap in ruimte en tijd (maart - augustus). De noordgrens (deels buffer) van het laagvlieggebied overlapt met het meest zuidoostelijke deel van het Natura 2000-gebied. In deze zone ligt ook een deel van het broedbiotoop van de roerdomp. Het instandhoudingsdoel voor dit Natura 2000-gebied wordt niet gehaald. Uit de beoordeling, als opgenomen in de nadere effectenanalyse, blijkt dat niet alleen voor de roerdomp in het gebied sprake is van een afname in aantallen. Door veranderingen in de expositie en dynamiek van de rietzones neemt het aantal moerasvogelsoorten in het gebied ook in algemenere zin af. Daarnaast wordt in de 'Nadere effectenanalyse Bestaand gebruik IJsselmeergebied' opgesteld ten behoeve van het Beheerplan, aangegeven dat de streefpeilen in het IJsselmeergebied (waaronder in het Ketelmeer en Vossemeer) tegennatuurlijk zijn. Dit zorgt voor ongunstige omstandigheden (verruiging) voor behoud en ontwikkeling van waterriet. Dit waterriet vormt een belangrijk onderdeel van het leefgebied van enkele moerasvogelsoorten. Op basis van het voorgaande kan niet uitgesloten worden dat het huidige peilbeheer in een aantal gebieden leidt tot negatieve effecten ten aanzien van roerdomp, purperreiger, porseleinhoen, snor en grote karekiet.

In de nadere effectenanalyse wordt vervolgens geconcludeerd dat de afname van de aantallen roerdompen los staat van de mogelijk optredende verstoringseffecten door laagvliegen, temeer daar deze aantalsdalingen ook in de gebieden zonder laagvliegactiviteiten plaatsvindt. Desondanks is het ministerie van Defensie voornemens een maatregelzone ten aanzien van het laagvlieggebied in te stellen. Meer specifiek houdt dit in dat door aanpassing van de begrenzing van het laagvlieggebied niet zal worden laaggevlogen boven het Natura 2000-gebied. De maatregelzone is weergegeven in bijlage 2 van dit besluit.
Met die maatregel onderschrijf ik de conclusie dat met zekerheid negatieve effecten op de instandhoudingsdoelstellingen als gevolg van de laagvliegactiviteiten zijn uitgesloten.

Toendrarietgans
Instandhoudingsdoel
Behoud omvang en kwaliteit leefgebied. Aantallen toendrarietganzen zijn van nationale betekenis. Het gebied heeft voor de soort met name een functie als slaapplaats. Gegevens zijn niet toereikend voor een trendanalyse. Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding.

Beoordeling
De soort wordt als 'gevoelig' beoordeeld voor verstoring door militaire vliegactiviteiten. Het is onbekend of er overlap is in ruimte en tijd (november - februari) vanwege het ontbreken van relevante telgegevens.
Het gebied heeft voor de soort onder andere een functie als slaapplaats.

Ik ben van mening dat, door het ontbreken van voldoende telgegevens, een kans op verstoring niet kan worden uitgesloten. Doordat echter de aanvrager heeft aangegeven niet meer boven het gebied te zullen laagvliegen zullen (eventuele) verstorende effecten niet meer kunnen optreden. Er kan met zekerheid worden uitgesloten dat significante verstoring van deze (en andere) vogelsoorten kan optreden. Ik verbind aan deze vergunning derhalve een voorschrift teneinde te borgen dat de voorgestelde maatregel wordt uitgevoerd.

Natuurmonument-waarden Vossemeer
Het voormalig beschermde natuurmonument Vossemeer is aangewezen op 22 juni 1998 op grond van haar bijzonder ornithologische betekenis.

Ten aanzien van de diverse soorten zoals benoemd in het aanwijzingsbesluit van het betrokken natuurmonument merk ik op dat deze waarden voor een groot deel binnen de beoordeling vallen van de effecten in relatie tot het betrokken Natura 2000-gebied. In de nadere effectenanalyse is beoordeeld in hoeverre er natuurwaarden zijn die gevolgen kunnen ondervinden van het laagvliegen en die niet (reeds bestaand) of maar ten dele (overlappend) worden afgedekt door Natura 2000-doelen. Daaruit volgt dat er drie soorten broedvogels voorkomen die worden vermeld in de nationale lijst van met uitroeiing bedreigde of speciaal gevaar lopende soorten, te weten: grote karekiet, zomertaling en zwarte stern. Verder is er een aparte beoordeling nodig voor wat betreft de niet-broedvogels bergeend, bonte strandloper, kemphaan, kievit en watersnip.
Uit de beoordelingen van de soorten in de nadere effectenanalyse blijkt dat een negatief effect op de in dit aanwijzingsbesluit genoemde vogelsoorten is uit te sluiten.

Conclusies
Door aanvrager wordt, als onderdeel van de aanvraag, een maatregelzone ten aanzien van het laagvlieggebied voorgesteld waardoor er geen ruimtelijke overlap meer plaatsvindt met de begrenzing van het Natura 2000-gebied. Hierdoor wordt de kans op negatieve effecten en zeker de kans op verstoring van, met name de roerdomp en de toendrarietgans en andere vogelsoorten geheel uitgesloten. Ik stem in met deze voorgestelde maatregel en verbind hiertoe aan deze vergunning een voorschrift.
Een negatief effect op populaties of andere waarden van de in het Natura 2000-gebied gelegen beschermde natuurmonumenten is ook niet aan de orde.

Veluwe/Randmeren (GLV VII): Uiterwaarden IJssel
Alleen de buffer van het laagvlieggebied Veluwe/Randmeren (GLV VII) heeft een ruimtelijke overlap met het Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel (4% van dit Natura 2000-gebied). Alleen op het meest noordelijke punt van het Natura 2000-gebied raakt het laagvlieggebied de begrenzing van het Natura 2000-gebied.

In het laagvlieggebied zelf wordt gemiddeld 338 uur per jaar laaggevlogen. Het laagvliegen vindt 90% van de tijd overdag plaats (tussen 6.00 en 18.00 uur) en 10% bij nacht.

Vogelrichtlijnsoorten
Voor wat de beschermde vogelsoorten van dit gebied betreft, zijn, op basis van de informatie in de passende beoordeling, voor de navolgende vogelsoorten negatieve effecten niet op voorhand uit te sluiten:
aalscholver, kwartelkoning, zwarte stern, grutto, kievit, kleine zwaan, kolgans, kuifeend, meerkoet, nonnetje, pijlstaart, scholekster, slobeend, smient, tafeleend, tureluur, wilde eend en wilde zwaan.

Beoordeling
Voor de vogelsoorten aalscholver, kwartelkoning, zwarte stern, grutto, kievit, kleine zwaan, kolgans, kuifeend, meerkoet, nonnetje, pijlstaart, scholekster, slobeend, smient, tafeleend, tureluur, wilde eend en wilde zwaan is in de nadere effectenanalyse een beoordeling opgenomen.

Uit de analyse blijkt met betrekking tot de hiervoor genoemde vogelsoorten dat er sprake is van vogelsoorten die 'gevoelig' of 'zeer gevoelig' zijn voor verstoring door vliegverkeer en dat er sprake is van een overlap in tijd en ruimte met betrekking tot de aangevraagde laagvliegactiviteiten.

Uit de analyse blijkt voorts dat voor wat betreft het voorkomen van deze soorten binnen de – voor deze soorten – bekende verstoringsafstanden, gekoppeld aan de (locatie en intensiteit van de) laagvliegactiviteiten in of nabij de leefgebieden van deze soorten, er geen relatie is tussen dit gebruik en de populatieontwikkelingen van de betreffende vogelsoorten. Dit houdt in dat de aangevraagde activiteiten met zekerheid niet kunnen leiden tot significante verstoring van deze en andere vogelsoorten dan wel dat de aangevraagde activiteiten tevens niet kunnen leiden tot verslechtering van de habitats of leefgebieden van deze soorten.

Ik sluit mij aan bij de beoordeling en conclusies uit de nadere effectenanalyse.

Natuurmonument-waarden IJsseluiterwaarden
Het voormalige staatsnatuurmonument IJsseluiterwaarden is aangewezen op 8 augustus 1995 (N-95-6038) en ligt binnen de bufferzone van het laagvlieggebied. Het gebied is aangewezen vanwege de grote botanische betekenis door het voorkomen van meerdere, specifiek aan het rivierengebied gebonden plantengemeenschappen. De ornithologische betekenis blijkt uit de grote diversiteit aan broedvogels. Het is een weidevogelgebied van nationale betekenis.

Ten aanzien van de diverse fauna zoals benoemd in het aanwijzingsbesluit van het betrokken natuurmonument merk ik op dat deze waarden voor een groot deel binnen de beoordeling van de effecten vallen in relatie tot het betrokken Natura 2000-gebied. In de nadere effectenanalyse is beoordeeld in hoeverre er natuurwaarden zijn die gevolgen kunnen ondervinden van het laagvliegen en die niet (reeds bestaand) of maar ten dele (overlappend) worden afgedekt door Natura 2000-doelen. Daaruit volgt dat er voor een aantal soorten beoordeeld

moeten worden in hoeverre de laagvliegactiviteiten effecten kunnen veroorzaken: bruine kiekendief, kwak, roerdomp, rietzanger, sprinkhaanrietzanger, grote karekiet, baardmannetje, watersnip, rietgans, grote zaagbek en visarend. In de bijlage bij de toelichting van het besluit worden nog de volgende soorten benoemd: bergeend, blauwe reiger, buidelmees, dodaars, gele kwikstaart, geoorde fuut, kemphaan, klein waterhoen, kleine plevier, kuifduiker, nachtegaal, oeverzwaluw, steenmarter, steenuil, visdief, waterral, woudaapje, zeearend en zomertaling.
Uit de beoordelingen van de soorten in de nadere effectenanalyse blijkt dat de ruimtelijke overlap van (de buffer van) het laagvlieggebied met het leefgebied van de vogelsoorten welke in het aanwijzingsbesluit zijn benoemd zeer gering of afwezig is. Gezien het geringe aantal uren dat er vliegactiviteiten in het laagvlieggebied plaatsvinden, kan er geen sprake zijn van een zodanige verstoring dat op populatieniveau negatieve effecten ontstaan.
Aantasting van de landschappelijke betekenis is niet aan de orde.

Conclusies
Uit de nadere effectenanalyse blijkt dat er geen sprake is van significante verstoringseffecten als gevolg van de aangevraagde laagvliegactiviteiten op de vogelsoorten waarvoor het Natura 2000-gebied is aangewezen.
Een negatief effect op populaties of andere waarden van het in het Natura 2000-gebied gelegen staatsnatuurmonument is ook niet aan de orde.

Veluwe/Randmeren (GLV VII): Veluwerandmeren
Het laagvlieggebied Veluwe/Randmeren (GLV VII) heeft een ruimtelijke overlap van 59% met het Natura 2000-gebied 'Veluwerandmeren'. In het laagvlieggebied wordt gemiddeld 302 uur per jaar overdag gevlogen. In de nachtperiode (tussen 6.00 en 18.00 uur) wordt gemiddeld 36 uur per jaar gevlogen.

Vogelrichtlijnsoorten
Uit de informatie in de passende beoordeling blijkt dat voor de navolgende vogelsoorten negatieve effecten niet op voorhand kunnen worden uitgesloten: roerdomp, aalscholver, brilduiker, grote zaagbek, grote zilverreiger, nonnetje, pijlstaart en slobeend.

Beoordeling
Voor de vogelsoorten roerdomp, aalscholver, brilduiker, grote zaagbek, grote zilverreiger, nonnetje, pijlstaart en slobeend is in de nadere effectenanalyse een beoordeling opgenomen.

Uit de analyse blijkt met betrekking tot de hiervoor genoemde vogelsoorten dat er sprake is van vogelsoorten die 'gevoelig' of 'zeer gevoelig' zijn voor verstoring door vliegverkeer en dat er sprake is van een overlap in tijd en ruimte met betrekking tot de aangevraagde laagvliegactiviteiten.

Uit de analyse blijkt voorts dat voor wat betreft het voorkomen van deze soorten binnen de – voor deze soorten – bekende verstoringsafstanden, gekoppeld aan de (locatie en intensiteit van de) laagvliegactiviteiten in of nabij de leefgebieden van deze soorten, er geen relatie is tussen dit gebruik en de populatieontwikkelingen van de betreffende vogelsoorten. Dit houdt in dat de aangevraagde activiteiten

met zekerheid niet kunnen leiden tot significante verstoring van deze en andere vogelsoorten dan wel dat de aangevraagde activiteiten tevens niet kunnen leiden tot verslechtering van de habitats of leefgebieden van deze soorten.

Ik sluit mij aan bij de beoordeling en conclusies uit de nadere effectenanalyse.

Natuurmonument-waarden Drontermeer
Het voormalige beschermde natuurmonument Drontermeer is aangewezen op 22 juni 1998 (N982085). Het gebied is aangewezen op grond van de botanische en ornithologische waarden.

Ten aanzien van de diverse flora en fauna zoals benoemd in het aanwijzingsbesluit van het betrokken natuurmonument merk ik op dat deze waarden voor een groot deel binnen de beoordeling van de effecten vallen in relatie tot het betrokken Natura 2000-gebied. In de nadere effectenanalyse is beoordeeld in hoeverre er natuurwaarden zijn die gevolgen kunnen ondervinden van het laagvliegen en die niet (reeds bestaand) of maar ten dele (overlappend) worden afgedekt door Natura 2000-doelen. Daaruit volgt dat er voor een aantal soorten beoordeeld moet worden in hoeverre de laagvliegactiviteiten effecten kunnen veroorzaken. Het gebied heeft een belangrijke functie als broedplaats voor riet- en moerasvogels als porseleinhoen, zomertaling, grasmus, baardmannetje, rietzanger, snor, blauwborst en nachtegaal. Verder is het gebied van belang voor niet-broedvogels als bergeend, grutto, wulp en kluut en fungeert het als belangrijke slaapplaats voor de Kleine zwaan en in mindere mate voor ganzen. Uit de beoordelingen van de soorten in de nadere effectenanalyse blijkt dat, mede gezien het geringe aantal uren dat er vliegactiviteiten in het laagvlieggebied plaatsvinden, een negatief effect op de populaties van deze vogelsoorten is uit te sluiten.

Conclusies
Uit de nadere effectenanalyse blijkt dat er geen sprake is van significante verstoringseffecten als gevolg van de aangevraagde laagvliegactiviteiten op de vogelsoorten waarvoor het Natura 2000-gebied is aangewezen.
Een negatief effect op populaties of andere waarden van het in het Natura 2000-gebied gelegen beschermde natuurmonument is ook niet aan de orde.

De Peel (GLV VIII): Deurnsche Peel & Mariapeel
Het laagvlieggebied De Peel (GLV-VIII) overlapt 100% het Natura 2000-gebied 'Deurnsche Peel & Mariapeel'. Gemiddeld wordt hier 7,5 uur per jaar laaggevlogen. Het laagvliegen vindt ca. 86% van de vlieguren overdag plaats en 14% 's nachts.

Het laagvlieggebied overlapt de beschermde natuurmonumenten Grauwveen, Deurnse Peel en Mariapeel.

Vogelrichtlijnsoorten
Voor wat de beschermde vogelsoorten van dit gebied betreft, zijn, op basis van de informatie in de passende beoordeling, voor de navolgende vogelsoorten negatieve effecten op voorhand niet uit te sluiten: dodaars, nachtzwaluw, kolgans, toendrarietgans en kraanvogel.

Beoordeling
Voor de vogelsoorten dodaars, nachtzwaluw, kolgans, toendrarietgans en kraanvogel is in de nadere effectenanalyse een beoordeling opgenomen.

Uit de analyse blijkt met betrekking tot de vogelsoorten dodaars, nachtzwaluw, kolgans en toendrarietgans dat er sprake is van vogelsoorten die 'gevoelig' of 'zeer gevoelig' zijn voor verstoring door vliegverkeer en dat er sprake is van een overlap in tijd en ruimte met betrekking tot de aangevraagde laagvliegactiviteiten.

Uit de analyse blijkt voorts dat voor wat betreft het voorkomen van deze soorten binnen de – voor deze soorten – bekende verstoringsafstanden, gekoppeld aan de (locatie en intensiteit van de) laagvliegactiviteiten in of nabij de leefgebieden van deze soorten, er geen relatie is tussen dit gebruik en de populatieontwikkelingen van de betreffende vogelsoorten.
Dit houdt in dat de aangevraagde activiteiten met zekerheid niet kunnen leiden tot significante verstoring van deze en andere vogelsoorten dan wel dat de aangevraagde activiteiten tevens niet kunnen leiden tot verslechtering van de habitats of leefgebieden van deze soorten.

Ik sluit mij aan bij de beoordeling en conclusies uit de nadere effectenanalyse voor wat betreft de dodaars, nachtzwaluw, kolgans en toendrarietgans. Uit de beoordeling blijkt dat er mogelijk wel effecten kunnen optreden op de kraanvogel.

Kraanvogel
Instandhoudingsdoel
Behoud omvang en kwaliteit leefgebied. Aantallen kraanvogels zijn van nationale betekenis. Het gebied heeft voor de soort met name een functie als slaapplaats. De landelijke staat van instandhouding is zeer ongunstig vanwege de afname van het aantal pleisterplaatsen en van het landelijk aantal pleisterende vogels. In Natura 2000-gebieden lijken de aantallen stabiel, zodat een herstelopgave van de populatie in de aangewezen gebieden niet aan de orde is.

Beoordeling
De Europese trend van de kraanvogel is in grote delen waar de soort als broedvogel voorkomt toenemend, maar wordt door Birdlife International nog wel als '*depleted*' (verminderd) beoordeeld. Met het oog op de toenemende aantallen broedparen in de broedgebieden én de uitbreiding van het broedgebied mag worden aangenomen dat een verdere toename van het aantal in Europa broedende, maar dus ook in de winter of gedurende de trek, verblijvende kraanvogels te verwachten is.

De soort wordt als 'gevoelig' of 'zeer gevoelig' beoordeeld voor verstoring door militaire vliegactiviteiten. Overlap is beperkt tot de (belangrijkste) perioden waarin de kraanvogels aanwezig zijn: 15 oktober – 15 december (najaarstrek) en 20 februari - eind maart (voorjaarstrek). De kans op verstoring is groot bij vliegactiviteiten tijdens de aanwezigheid van kraanvogels in de Deurnsche Peel & Mariapeel. Het laagvlieggebied bestrijkt ook een deel van de foerageergebieden (agrarisch gebied rond de Deurnsche Peel & Mariapeel) waardoor ook daar verstoring op kan treden. Kraanvogels hebben echter een minimale binding met

het gebied. De vogels rusten en foerageren in en rond de Deurnsche Peel & Mariapeel, maar blijven vaak maar één tot enkele dagen waarna doorgetrokken wordt. De Deurnsche Peel & Mariapeel fungeert daarmee als een van de weinige 'stepping-stones' in Nederland en is samen met de Groote Peel de belangrijkste pleisterplaats voor kraanvogels. Verstoring als gevolg van een laagvliegactiviteit maakt het gebied ongeschikt als verblijfplaats, ook als deze verstoring kortdurend is. De kans is namelijk groot dat kraanvogels bij verstoring het gebied verlaten. Hiermee is de kans op verstoring met gevolgen voor het instandhoudingsdoel door het laagvliegen in de periode 15 oktober – 15 december en in de periode 20 februari - maart reëel.

Maatregel ter voorkoming van effecten
Door de aanvrager wordt een maatregel voorgesteld, om elke kans op verstoring te voorkomen, om niet te vliegen in en in de directe omgeving van de Deurnsche Peel & Mariapeel Peel in de periode dat kraanvogels als doortrekker aanwezig zijn, dus in de periode 15 oktober tot 15 december en de periode 20 februari-31 maart. Ik stem in met de conclusie en de voorgestelde maatregel en verbind aan deze vergunning een voorschrift waarbij in genoemde perioden niet mag worden gevlogen onder 1000 voet boven en in de directe omgeving van de Deurnsche Peel & Mariapeel. De maatregelzone is weergegeven in bijlage 2 van dit besluit. Met het uitvoeren van de voorgestelde maatregel (geen militaire laagvliegactiviteiten in de belangrijkste doortrekperioden) voor kraanvogel is de kans op negatieve effecten geminimaliseerd en is er met zekerheid geen sprake van een kans op significante verstoringseffecten.

<u>Natuurmonument-waarden Deurnse Peel</u>
Het voormalig beschermde natuurmonument Deurnse Peel is aangewezen op 11 december 1980 (NLB/N-43947). Het voormalige staatsnatuurmonument Deurnse Peel is aangewezen op 8 mei 1981 (NLB/BB/GA-41654).

Ten aanzien van de diverse flora en fauna zoals benoemd in het aanwijzingsbesluit van het betrokken natuurmonument merk ik op dat deze waarden voor een groot deel binnen de beoordeling van de effecten vallen in relatie tot het betrokken Natura 2000-gebied. In de nadere effectenanalyse is beoordeeld in hoeverre er natuurwaarden zijn die gevolgen kunnen ondervinden van het laagvliegen en die niet (reeds bestaand) of maar ten dele (overlappend) worden afgedekt door Natura 2000-doelen. Daaruit volgt dat er voor een aantal soorten beoordeeld moeten worden in hoeverre de laagvliegactiviteiten effecten kunnen veroorzaken. Het gaat daarbij om in het besluit benoemde vogels als sprinkhaanrietzanger, roerdomp, wintertaling, watersnip, wespendief, bruine kiekendief, boomvalk, korhoen, waterral, tureluur, wulp, visdief, velduil, ijsvogel, paapje, geelgors en wielewaal.
Uit de beoordelingen van de soorten in de nadere effectenanalyse blijkt dat voor veel van de soorten veranderingen in het omliggende agrarische gebied van grote invloed zijn geweest op de populatieontwikkeling. Voor enkele andere soorten (onder andere bruine kiekendief) is in het zuidoosten van Nederland sprake van uitdovende populaties. De afname heeft geen relatie met de militaire vliegactiviteiten. Ten aanzien van de kleine zangvogels geldt tevens dat de verstoringsafstand relatief klein is waardoor de kans op verstoring door militaire vliegvliegactiviteiten ook kleiner is. Gezien het geringe aantal uren dat er militaire

vliegactiviteiten in het laagvlieggebied plaatsvinden, komt de rust niet zodanig in het geding dat op populatieniveau negatieve effecten ontstaan. De verstoring van rust is beperkt in omvang en tijd. Ook ten aanzien van de landschappelijke kwaliteiten (natuurschoon, complex van hoogveen in diverse stadia en cultuurhistorisch patroon) treedt geen aantasting op door militaire vliegactiviteiten.

Natuurmonument-waarden Grauwveen
Het beschermde natuurmonument Grauwveen is aangewezen op 26 maart 1984 (NLB/GS/GA-586).

Ten aanzien van de diverse flora en fauna zoals benoemd in het aanwijzingsbesluit van het betrokken natuurmonument merk ik op dat deze waarden voor een groot deel binnen de beoordeling van de effecten vallen in relatie tot het betrokken Natura 2000-gebied. In de nadere effectenanalyse is beoordeeld in hoeverre er natuurwaarden zijn die gevolgen kunnen ondervinden van het laagvliegen en die niet (reeds bestaand) of maar ten dele (overlappend) worden afgedekt door Natura 2000-doelen. Daaruit volgt dat er voor een aantal soorten beoordeeld moeten worden in hoeverre de laagvliegactiviteiten effecten kunnen veroorzaken. Het gaat daarbij om in het besluit benoemde goudvink, kramsvogel, sperwer, spotvogel, tuinfluiter en zwartkop.
Uit de beoordelingen van de soorten in de nadere effectenanalyse blijkt dat de in het besluit genoemde broedvogels (met uitzondering van de kramsvogel) vrij algemeen tot zeer algemeen in Nederland voorkomende soorten zijn, die ook in Grauwveen niet worden bedreigd als gevolg van het laagvliegen. Voor de kramsvogel bestaat geen relatie tussen het laagvliegen met helikopters en de populatieontwikkelingen van deze soort.
Op basis van het geringe aantal uren dat in het laagvlieggebied wordt gevlogen is er geen sprake van aantasting van de voor fauna noodzakelijk 'rust'. De verstoring van rust is beperkt in omvang en tijd. Door de militaire vliegactiviteiten treedt geen wezenlijke aantasting op van deze waarde in Grauwveen.

Natuurmonument-waarden Mariapeel
Het voormalige staatsnatuurmonument Mariapeel is aangewezen op 21 september 1976 (NLB/N-22663). Inzake de beschermde waarde 'rust' is er, op basis van het geringe aantal uren dat in het laagvlieggebied wordt gevlogen, geen sprake van aantasting van deze beschermde waarde.
Uit een afweging tussen de overige waarden als bedoeld in het aanwijzingsbesluit van het betrokken natuurmonument blijkt dat er geen waarden zijn opgenomen die ook niet al zijn beoordeeld op de effecten in relatie tot het betrokken Natura 2000-gebied.

Conclusies
Uit de beoordeling volgt dat een negatief effect door de militaire vliegactiviteiten op de (broed)vogelpopulaties niet kan optreden. Alleen voor de kraanvogel worden effecten niet uitgesloten. Door de aanvrager wordt een maatregel voorgesteld: niet vliegen in en in de directe omgeving van de Deurnsche Peel en Mariapeel in de belangrijkste doortrekperioden van kraanvogels, dus in de periode 15 oktober tot 15 december en de periode 20 februari - 31 maart. Met het uitvoeren van deze maatregel (geen militaire laagvliegactiviteiten in de

belangrijkste doortrekperioden) voor kraanvogel bestaat zekerheid dat verstorende effecten op de kraanvogel worden uitgesloten.
De Deurnse peel, de Mariapeel en Grauwveen zijn aangewezen als beschermd natuurmonument. De wezenlijke kenmerken van de beschermde natuurmonumenten worden niet aangetast.

De Peel (GLV VIII): Groote Peel
Het laagvlieggebied De Peel (GLV VIII) overlapt voor een groot deel het Natura 2000-gebied 'Groote Peel'. Een kleiner deel wordt overlapt door de bufferzone. In dit laagvlieggebied wordt gemiddeld 7,5 uur per jaar laaggevlogen. Het laagvliegen vindt 86% van de vlieguren overdag plaats en 14% in de nachtelijke uren.

Groote Peel is grotendeels aangewezen als Bird Sanctuary. Bird Sanctuaries worden aangewezen ten behoeve van de veiligheid voor het vliegverkeer. Vliegers worden daarin opgeroepen deze Bird Sanctuar*ies* niet beneden de 1000 voet (ongeveer 300 meter) te doorkruisen. De Groote Peel is in het broedseizoen (april tot en met september) aangewezen als Bird Sanctuary. Dit betekent dat gebruik boven Bird Sanctuaries inhoudt dat niet lager dan 1000 voet gevlogen wordt.

Vogelrichtlijnsoorten
Voor wat de beschermde vogelsoorten van dit gebied zijn, op basis van de informatie in de passende beoordeling, voor de navolgende vogelsoorten negatieve effecten op voorhand niet uit te sluiten: dodaars, geoorde fuut, roodborsttapuit, kolgans, taigarietgans, toendrarietgans en kraanvogel.

Beoordeling
Voor de vogelsoorten dodaars, geoorde fuut, roodborsttapuit, kolgans, taigarietgans, toendrarietgans en kraanvogel is in de nadere effectenanalyse een beoordeling opgenomen.

Uit de analyse blijkt met betrekking tot de vogelsoorten dodaars, geoorde fuut, roodborsttapuit, kolgans, taigarietgans en toendrarietgans dat er sprake is van vogelsoorten die 'gevoelig' of 'zeer gevoelig' zijn voor verstoring door vliegverkeer en dat er sprake is van een overlap in tijd en ruimte met betrekking tot de aangevraagde laagvliegactiviteiten.

Uit de analyse blijkt voorts dat voor wat betreft het voorkomen van deze soorten binnen de – voor deze soorten – bekende verstoringsafstanden, gekoppeld aan de (locatie en intensiteit van de) laagvliegactiviteiten in of nabij de leefgebieden van deze soorten, er geen relatie is tussen dit gebruik en de populatieontwikkelingen van de betreffende vogelsoorten. Dit houdt in dat de aangevraagde activiteiten met zekerheid niet kunnen leiden tot significante verstoring van deze en andere vogelsoorten dan wel dat de aangevraagde activiteiten tevens niet kunnen leiden tot verslechtering van de habitats of leefgebieden van deze soorten.

Ik sluit mij aan bij de beoordeling en conclusies uit de nadere effectenanalyse voor wat betreft de dodaars, geoorde fuut, roodborsttapuit, kolgans, taigarietgans en toendrarietgans. Uit de analyse blijkt dat er mogelijk wel effecten kunnen optreden op de kraanvogel.

Kraanvogel
Instandhoudingsdoel
Behoud omvang en kwaliteit leefgebied. Aantallen kraanvogels zijn van nationale betekenis. Het gebied heeft voor de soort met name een functie als slaapplaats. De landelijke staat van instandhouding is zeer ongunstig vanwege de afname van het aantal pleisterplaatsen en het landelijk aantal pleisterende vogels. De aantallen in de Natura 2000-gebieden lijken echter stabiel, zodat een herstelopgave van de populatie in de aangewezen gebieden niet aan de orde is.

Beoordeling
Ik verwijs hiervoor ook naar mijn beoordeling van deze soort bij het Natura 2000-gebied Deurnsche Peel & Mariapeel. De Groote Peel fungeert als een van de weinige 'stepping-stones' in Nederland en is samen met de Deurnsche Peel en Mariapeel de belangrijkste pleisterplaats voor kraanvogels. De kans is namelijk groot dat kraanvogels bij verstoring het gebied verlaten. Hiermee is de kans op verstoring met gevolgen voor het instandhoudingsdoel door het laagvliegen in de periode 15 oktober – 15 december en in de periode 20 februari – eind maart reëel.

Maatregel ter voorkoming van effecten
Door de aanvrager wordt een maatregel voorgesteld, om elke kans op verstoring te voorkomen, om niet te vliegen in en in de direct omgeving van de Groote Peel in de periode dat kraanvogels als doortrekker aanwezig zijn, dus in de periode 15 oktober tot 15 december en de periode 20 februari-31 maart.
Ik stem in met de conclusie en de voorgestelde maatregel en verbind aan deze vergunning een voorschrift waarbij in genoemde perioden niet mag worden gevlogen onder 1000 voet boven en in de directe omgeving van de Groote Peel. De voorgestelde maatregel bestaat uit het instellen van een maatregelzone boven en rond het Natura 2000-gebied. De maatregelzone is weergegeven in bijlage 2 van dit besluit. De Groote Peel is van april tot en met september aangewezen als Bird Sanctuary. Dat betekent in praktijk dat met het uitvoeren van de maatregel alleen nog in januari en een deel van februari laag gevlogen mag worden boven het Natura 2000-gebied. Met het uitvoeren van de voorgestelde maatregel (geen militaire laagvliegactiviteiten in de belangrijkste doortrekperioden) voor kraanvogel is de kans op negatieve effecten geminimaliseerd en is er met zekerheid geen sprake van een kans op significante verstoringseffecten.

<u>Natuurmonument-waarden</u>
Het voormalig beschermd natuurmonument Groote Peel is aangewezen op 13 november 1990 (NMF 90-8848). De aanwijzing is gericht op het in stand houden c.q. ontwikkelen van levend hoogveen en de (oligotrofe) water- en moeraslevensgemeenschappen.

Ten aanzien van de diverse flora en fauna zoals benoemd in het aanwijzingsbesluit van het betrokken natuurmonument merk ik op dat deze waarden voor een groot deel binnen de beoordeling van de effecten in relatie tot het betrokken Natura 2000-gebied vallen. In de nadere effectenanalyse is beoordeeld in hoeverre er natuurwaarden zijn die gevolgen kunnen ondervinden van het laagvliegen en die niet (reeds bestaand) of maar ten dele (overlappend) worden afgedekt door Natura 2000-doelen. Daaruit volgt dat er voor een aantal soorten beoordeeld

moeten worden in hoeverre de laagvliegactiviteiten effecten kunnen veroorzaken. Het gaat daarbij om in het besluit benoemde kokmeeuw, fuut, wilde eend, zwarte stern, zomertaling, slobeend, roerdomp, waterral, kleinst waterhoen, kleine karekiet, grutto, scholekster, rietgors, bruine kiekendief, wulp, ransuil, paapje, pijlstaart, buizerd, tureluur, boomvalk en havik. Uit de beoordelingen van de soorten in de nadere effectenanalyse blijkt dat het al dan niet voorkomen van deze soorten in het gebied vooral is gelegen in veranderingen in het omliggende agrarische gebied dan wel het gevolg is van een landelijke trend. Ten aanzien van de kleine zangvogels geldt dat de verstoringsafstand relatief klein is, waardoor de kans op verstoring door militaire vliegvliegactiviteiten ook kleiner is. Mede gezien het geringe aantal uren dat er vliegactiviteiten in het laagvlieggebied plaatsvinden, komt de rust in het gebied niet zodanig in het geding dat op populatieniveau negatieve effecten ontstaan.
In aanvulling op bovenstaande merk ik nog op dat dit natuurmonument zich, naast de aanwezigheid van diverse flora en fauna, ook kenmerkt door haar landschappelijke kwaliteiten. Ten aanzien hiervan (natuurschoon, complex van hoogveen in diverse stadia en cultuurhistorisch patroon) treedt door de militaire vliegactiviteiten geen aantasting op.

Conclusies
Uit de beoordeling blijkt dat een (significant) negatief effect door de militaire vliegactiviteiten op de vogelpopulaties in het Natura 2000-gebied, als gevolg van de aangevraagde activiteiten, niet kan optreden. Alleen voor de kraanvogel worden effecten niet uitgesloten. Door de aanvrager wordt een maatregel voorgesteld om niet in en in de directe omgeving van de Groote Peel laag te vliegen in de periode dat kraanvogels als doortrekker aanwezig zijn.
Met het uitvoeren van deze maatregel (geen militaire laagvliegactiviteiten in de belangrijkste doortrekperioden) voor kraanvogel bestaat zekerheid dat verstorende effecten op de kraanvogel worden uitgesloten.
De Groote Peel is tevens aangewezen als beschermd natuurmonument. De wezenlijke kenmerken van het beschermd natuurgebied worden niet aangetast.

Maas/Waal en Voorne-Putten/Hoeksche Waard: Biesbosch
De laagvlieggebieden Maas/Waal en Voorne-Putten/Hoeksche Waard grenzen aan het Natura 2000-gebied 'Biesbosch'. Alleen de in de voortoets bepaalde bufferzone overlapt het Natura 2000-gebied.

Het laagvlieggebied Maas/Waal heeft geen overlap met het Natura 2000-gebied. Er is alleen sprake van een overlap van 2% met de bufferzone. In het laagvlieggebied zelf wordt gemiddeld 200 uur per jaar laag gevlogen. Ongeveer 23% van die uren wordt in de nacht gevlogen en 77% overdag.

Het laagvlieggebied Voorne-Putten/Hoeksche Waard heeft geen overlap met het Natura 2000-gebied. Ook hier is slechts sprake van een overlap van 5% met de bufferzone. In het laagvlieggebied zelf wordt gemiddeld 14 uur per jaar laag gevlogen. Ongeveer 92% van die uren wordt overdag gevlogen en 8% in de nacht.

Zoals hiervoor vermeld wordt boven de Biesbosch zelf niet laaggevlogen, maar overlapt alleen een deel van de bufferzone het gebied. Daarbij komt dat de

Biesbosch grotendeels is aangewezen als Bird Sanctuary. Bird Sanctuaries worden aangewezen ten behoeve van de veiligheid voor het vliegverkeer. Het betreft gebieden waar het risico op aanvaring met vogels (al dan niet in een bepaalde periode van het jaar) groot is. Biesbosch is jaarrond (all seasons) aangewezen als Bird Sanctuary. Het ministerie van Defensie heeft aangegeven aan deze oproep gehoor te geven. Dit betekent dat gebruik boven Bird Sanctuaries inhoudt dat niet lager dan 1000 voet gevlogen wordt.

Concreet betekent dit dat boven het Natura 2000-gebied 'Biesbosch' niet wordt laaggevlogen en dat alleen getoetst hoeft te worden of er sprake kan zijn van verstoringseffecten als gevolg van het laagvliegen in de nabije omgeving van dit Natura 2000-gebied. In de nadere effectenanalyse wordt al geconcludeerd dat de aanwezigheid van een Bird Sanctuary niet leidt tot significante verstoring daar alleen sprake kan zijn van een verstoring door helikopters buiten de begrenzing van het Natura 2000-gebied (horizontale verstoringsafstand).

Vogelrichtlijnsoorten
Voor wat de beschermde vogelsoorten van dit gebied betreft, zijn, op basis van de informatie in de passende beoordeling, voor de navolgende vogelsoorten negatieve effecten op voorhand niet uit te sluiten: roerdomp, bruine kiekendief, kolgans, brandgans, smient, zeearend, visarend en grutto.

Beoordeling
Voor de vogelsoorten roerdomp, bruine kiekendief, kolgans, brandgans, smient, zeearend, visarend en grutto is in de nadere effectenanalyse een beoordeling opgenomen.

Uit de analyse blijkt met betrekking tot de hiervoor genoemde vogelsoorten dat er sprake is van vogelsoorten die 'gevoelig' of 'zeer gevoelig' zijn voor verstoring door vliegverkeer en dat er sprake is van een overlap in tijd en ruimte met betrekking tot de aangevraagde laagvliegactiviteiten.

Uit de analyse blijkt voorts dat voor wat betreft het voorkomen van deze soorten binnen de – voor deze soorten – bekende verstoringsafstanden, gekoppeld aan de (locatie en intensiteit van de) laagvliegactiviteiten in of nabij de leefgebieden van deze soorten, er geen relatie is tussen dit gebruik en de populatieontwikkelingen van de betreffende vogelsoorten. Dit houdt in dat de aangevraagde activiteiten met zekerheid niet kunnen leiden tot significante verstoring van deze en andere vogelsoorten dan wel dat de aangevraagde activiteiten tevens niet kunnen leiden tot verslechtering van de habitats of leefgebieden van deze soorten.

Ik sluit mij aan bij de beoordeling en conclusies uit de nadere effectenanalyse.

Voor wat betreft de kolgans, brandgans en grutto wordt in de nadere effectenanalyse opgemerkt dat voor deze soorten lacunes in kennis bestaan voor wat betreft het voorkomen en gebruik van slaapplaatsen binnen het Natura 2000-gebied. Ik acht deze kennislacune van beperkt belang. Het al dan niet bekend zijn van het voorkomen en gebruik van slaapplaatsen van de kolgans, brandgans en grutto is alleen van belang indien deze zich kunnen bevinden binnen het gebiedsdeel welke is aangeduid als bufferzone. Alleen dan zou in de nachtperiode

sprake kunnen zijn van verstoringseffecten gedurende het uitvoeren van laagvliegoefeningen in de nabijheid. Uit de mij beschikbare informatie blijkt dat de delen van het Natura 2000-gebied welke binnen de bufferzone vallen, geen functie of een ondergeschikte functie kunnen hebben als slaapplaats voor genoemde vogelsoorten. Derhalve ben ik van mening dat de conclusie in de nadere effectenanalyse correct is dat de aangevraagde activiteiten ook voor deze soorten met zekerheid niet kunnen leiden tot (significante) verstoringseffecten.

Conclusies
Bij alle vogelsoorten wordt geen negatief effect door militaire laagvliegactiviteiten geconstateerd.

Maas/Waal: Uiterwaarden Waal
Binnen het Natura 2000-gebied 'Uiterwaarden Waal' ligt een deel van het laagvlieggebied Maas/Waal. Dit laagvlieggebied heeft een ruimtelijke overlap van 72% met het Natura 2000-gebied (het westelijke deel). Daarbij moet worden opgemerkt dat circa de helft bufferzone is. In de bufferzone wordt niet laaggevlogen In het laagvlieggebied zelf wordt gemiddeld 200 uur per jaar laaggevlogen. Daarbij wordt ca 78% van de tijd overdag laaggevlogen (tussen 6.00 en 18.00 uur) en 22% in de nachtelijke uren.

Uiterwaarden Waal is gedeeltelijk aangewezen als Bird Sanctuary in de periode oktober-maart. Het betreft het westelijke deel van Uiterwaarden Waal inclusief voormalig staatsnatuurmonument Kil van Hurwenen. Bird Sanctuaries worden aangewezen ten behoeve van de veiligheid voor het vliegverkeer. Dit betekent dat niet lager dan 1000 voet gevlogen wordt in de genoemde periode.

Vogelrichtlijnsoorten:
Voor wat de beschermde vogelsoorten van dit gebied betreft, zijn, op basis van de informatie in de passende beoordeling, voor de navolgende vogelsoorten negatieve effecten niet uit te sluiten: kwartelkoning en zwarte stern.

Beoordeling
Kwartelkoning
Instandhoudingsdoel
Uitbreiding omvang en/of verbetering kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 30 paren. De rijk gestructureerde hooilanden en ruigten in de rivieruiterwaarden vormen een belangrijk broedgebied van de kwartelkoning in Nederland. Het afgelopen decennium vormden de uitwaarden van de Waal daarvan een belangrijk deelgebied. Uitbreiding en verbetering van leefgebied in het rivierengebied is noodzakelijk omdat de toekomst van de grote broedpopulatie in Oost-Groningen (Oldambt) hoogst onzeker is. Het gebied kan voldoende draagkracht gaan leveren voor een sleutelpopulatie.

Beoordeling
De soort wordt als 'gevoelig' beoordeeld voor verstoring door militaire vliegactiviteiten. Het agrarisch beheer van het leefgebied is echter aan te merken als de belangrijkste factor inzake het wel of niet voorkomen van deze soort.
Er is overlap in ruimte en tijd in de periode mei – september. Het voorkomen van de soort ten zuiden van de Waal is incidenteel. Dit gebied is gedeeltelijk

laagvlieggebied. De aantalsontwikkeling van kwartelkoning in Uiterwaarden Waal volgt in grote lijnen de ontwikkeling in andere uiterwaarden in Gelderland waar geen militaire laagvliegactiviteiten plaatsvinden. Voor de afname van het aantal broedparen van de kwartelkoning is geen verband te leggen met het gebruik door het laagvliegen met helikopters boven (delen van) het gebied Uiterwaarden Waal. Echter voor de delen waar wordt laaggevlogen kan niet worden uitgesloten dat dit laagvliegen ter plaatse leidt tot een verdere 'afvlakking' van de herstel- c.q. verbeterdoelstelling.

Omdat het een soort betreft met een uitbreidingsdoelstelling en een ongunstige instandhoudingsdoelstelling wordt door aanvrager voorgesteld om in de Hurwenense uiterwaarden niet meer laag te vliegen tijdens het broedseizoen van de kwartelkoning (mei-september). De Hurwenense uiterwaarden behoren net als de Heeseltse- en Stiftsche Uiterwaarden tot de reeds lang bestaande kerngebieden voor deze soort. In de periode 2003-2008 hebben in deze gebieden nog kwartelkoningen gebroed. De Heeseltse- en Stiftsche Uiterwaarden liggen in de bufferzone van het laagvlieggebied en worden tevens van het laagvlieggebied gescheiden door de Waal (minimaal ca. 400 meter). Deze afstand wordt voldoende geacht om verstoringseffecten voor deze gebieden uit te sluiten.

Zwarte Stern
Instandhoudingsdoel
Uitbreiding omvang en/of verbetering kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 20 paren. Gezien de landelijk zeer ongunstige staat van instandhouding is uitbreiding van de populatie noodzakelijk. Het gebied kan voldoende draagkracht gaan leveren voor een sleutelpopulatie.

Beoordeling
De soort wordt als 'zeer gevoelig' beoordeeld voor verstoring door militaire vliegactiviteiten. Er is overlap in ruimte en tijd in de periode april - september.

Belangrijke factoren die vooral invloed hebben op het (broed) succes zijn daarbij agrarisch beheer en waterbeheer. De populatie is al enige tijd stabiel, maar het instandhoudingsdoel wordt niet gehaald. De vogels broeden vrijwel uitsluitend nabij of in de Kil van Hurwenen (oostelijk van Zaltbommel). De locatie van de kolonie zwarte sterns valt binnen het laagvlieggebied. Gezien het stabiel voorkomen is een negatief effect op de huidige staat van instandhouding niet aan de orde.

Laagvliegactiviteiten in de broedperiode brengen echter het risico met zich mee dat de kolonie en/of kuikens beschadigd worden (downwash) en/of verlaten worden als per toeval te dicht in de buurt van de kolonie gevlogen wordt. Hoewel het risico klein is gezien de grootte van het laagvlieggebied, is een negatief effect niet uit te sluiten omdat dit de enige kolonie is in het Natura 2000-gebied. Om die reden is het nemen van een maatregel noodzakelijk. Deze maatregel houdt in dat gedurende het broedseizoen (april tot en met september) boven de Kil van Hurwenen niet wordt laaggevlogen.

Natuurmonument-waarden Kil van Hurwenen
Het voormalige staatsnatuurmonument Kil van Hurwenen is aangewezen op 26 juni 1973 (8532). Het gebied is een oude, afgesneden Waalmeander, die met zijn naaste omgeving een gedurende ruim drie eeuwen vrijwel ongestoord ontwikkeld natuurgebied vormt, dat zowel nationaal als internationaal gezien vooral botanisch, ornithologisch en hydrobiologisch van uitzonderlijke waarde is.

Ten aanzien van de diverse flora en fauna zoals benoemd in het aanwijzingsbesluit van het betrokken natuurmonument merk ik op dat deze waarden voor een groot deel vallen binnen de beoordeling van de effecten in relatie tot het betrokken Natura 2000-gebied. In de nadere effectenanalyse is beoordeeld in hoeverre er natuurwaarden zijn die gevolgen kunnen ondervinden van het laagvliegen en die niet (reeds bestaand) of maar ten dele (overlappend) worden afgedekt door Natura 2000-doelen. Daaruit volgt dat er bij de beoordeling van de effecten in N2000-kader niet voor alle broedvogels een negatief effect kon worden uitgesloten. Ten aanzien van deze vogels (zwarte stern en kwartelkoning) wordt een maatregel genomen om te voorkomen dat er sprake kan zijn van verstorende effecten op deze broedvogelsoorten. Hiermee wordt eveneens zekerheid geboden dat de natuurmonumentwaarden voor de Kil van Hurwenen, als gevolg van de aangevraagde activiteit, niet negatief worden beïnvloed.
Ten aanzien van landschappelijke kwaliteiten en abiotische kenmerken hebben de laagvliegactiviteiten geen consequenties (er vindt geen aantasting plaats van deze waarden).

Maatregel ter voorkoming van effecten
De voorgestelde maatregel betreft het niet laagvliegen boven de Hurwenense Uiterwaarden (inclusief de Kil van Hurwenen) in de broedperiode van zwarte stern en kwartelkoning (april-oktober). Nu geldt een minimale vlieghoogte van 300 meter alleen in de periode oktober-maart ten gevolge van de aanwijzing als Bird Sanctuary. Bij het uitvoeren van de voorgestelde maatregel betekent dit dat in en rond de Kil van Hurwenen jaarrond geen laagvliegactiviteiten mogen plaatsvinden. Daarom wordt door de aanvrager voorgesteld om de Kil van Hurwenen geheel te exclaveren uit het laagvlieggebied. De maatregelzone is weergegeven in bijlage 2 van dit besluit.

Ik stem in met de voorgestelde maatregel en verbind hiertoe aan deze vergunning een voorschrift.

Conclusies
Een (significant) negatief effect door de militaire laagvliegactiviteiten op de meeste vogelsoorten treedt niet op. Er kan niet geheel worden uitgesloten dat de militaire vliegactiviteiten leiden tot een afvlakking van het broedresultaat van de kwartelkoning. Voor de zwarte stern kan alleen individuele schade aan nesten of broedgevallen optreden indien in het broedseizoen te laag over de kolonie wordt gevlogen. Om deze beide effecten verder uit te sluiten worden door de aanvrager een maatregel genomen waarbij in het broedseizoen niet (meer) boven de Hurwenense Uiterwaarden, inclusief de Kil van Hurwenen laag te vliegen. Ik stem in met deze conclusies en de voorgestelde maatregel.

Voorne-Putten/Hoeksche Waard: Haringvliet
Het Haringvliet maakt deel uit van laagvlieggebied Voorne-Putten/Hoeksche Waard. Het Haringvliet valt voor 59% binnen dit laagvlieggebied (voornamelijk bufferzone). In het laagvlieggebied wordt gemiddeld 14 uur per jaar laaggevlogen. Het laagvliegen vindt 95% van de tijd overdag plaats (tussen 6.00 en 18.00 uur) en 5% bij nacht.

Delen van het Haringvliet zijn aangewezen als Bird Sanctuary. De betreffende delen zijn aangewezen als Bird Sanctuary in de maanden oktober tot en met maart. Dit betekent dat niet lager dan 1000 voet gevlogen wordt in de genoemde periode.

Vogelrichtlijnsoorten
Voor wat de beschermde vogelsoorten van dit gebied betreft, zijn, op basis van de informatie in de passende beoordeling, voor de navolgende vogelsoorten negatieve effecten op voorhand niet uit te sluiten: bontbekplevier, bruine kiekendief, dwergstern, grote stern, kluut, strandplevier, visdief, zwartkopmeeuw, aalscholver, brandgans, dwerggans, fuut, goudplevier, grauwe gans, grutto, kievit, kleine zwaan, kluut, kolgans, meerkoet, pijlstaart, slechtvalk, smient, topper, visarend, wilde eend en wulp.

Beoordeling
Voor de vogelsoorten bontbekplevier, bruine kiekendief, dwergstern, grote stern, kluut, strandplevier, visdief, zwartkopmeeuw, aalscholver, brandgans, dwerggans, fuut, goudplevier, grauwe gans, grutto, kievit, kleine zwaan, kluut, kolgans, meerkoet, pijlstaart, slechtvalk, smient, topper, visarend, wilde eend en wulp is in de nadere effectenanalyse een beoordeling opgenomen.

Uit de analyse blijkt met betrekking tot de hiervoor genoemde vogelsoorten dat er sprake is van vogelsoorten die 'gevoelig' of 'zeer gevoelig' zijn voor verstoring door vliegverkeer en dat er sprake is van een overlap in tijd en ruimte met betrekking tot de aangevraagde laagvliegactiviteiten.

Uit de analyse blijkt dat voor wat betreft het voorkomen van deze soorten binnen de – voor deze soorten – bekende verstoringsafstanden, gekoppeld aan de (intensiteit van de) laagvliegactiviteiten in of nabij de leefgebieden van deze soorten, er geen relatie is tussen dit gebruik en de populatieontwikkelingen van de betreffende vogelsoorten.

Dit houdt in dat de aangevraagde activiteiten met zekerheid niet kunnen leiden tot significante verstoring van deze en andere vogelsoorten dan wel dat de aangevraagde activiteiten tevens niet kunnen leiden tot verslechtering van de habitats of leefgebieden van deze soorten.

Ik sluit mij aan bij de beoordeling en conclusies uit de nadere effectenanalyse.

Natuurmonument-waarden
Binnen de begrenzing van het Natura 2000-gebied liggen meerdere beschermde en staatsnatuurmonumenten. In de effectenanalyse is per beschermd natuurmonument een overzicht opgenomen van BN-waarden waarmee apart

rekening gehouden moet worden. Daarbij zijn alleen de gebieden beoordeeld die een ruimtelijke overlap hebben met (de buffer van) het laagvlieggebied.
Daarbij gaat het om de beschermde natuurmonumenten Beninger Slikken (BN/SN 1980) (overlap met laagvlieggebied), Blanke Slikken (BN/SN 1978) (gedeeltelijk overlap met bufferzone), Gorzen tussen Oostersche laagjes en Haringvlietbrug (BN 1981) (overlap met bufferzone), Grasgorzen van de Griendweipolder (BN 1971) (overlap met bufferzone), Kleiput in de Tiendgorzen (BN 1979) (overlap met bufferzone), Korendijkse Slikken (BN 1978) (overlap met laagvlieggebied, aanwijzing Bird Sanctuary oktober-maart), 's Lands bekade Gorzen (BN 1971) (overlap met laagvlieggebied), Leenheren Buitengorzen (BN 1979) (overlap met laagvlieggebied), Oosterse Laagjes (BN 1971) (overlap met laagvlieggebied en bufferzone), Quackgors (BN 1971) (overlap met bufferzone), Rietgorzen en grasgorzen (tweede gedeelte) van het Quackgors (BN 1982) (overlap met bufferzone), Rietgorzen en grasgorzen van de Westerse laagjes (BN 1981) (overlap met laagvlieggebied en bufferzone), Rietgorzen van de Oosterse laagjes (BN 1981) (overlap met laagvlieggebied en bufferzone), Slijkplaat (SN 1980) (gedeeltelijk overlap met bufferzone) en Westerse laagjes (BN 1971) (overlap met bufferzone).
Voor het merendeel van deze gebieden geldt dat er alleen overlap is met de bufferzone en dat boven deze gebieden niet wordt laaggevlogen.

Ten aanzien van de diverse flora en fauna zoals benoemd in de aanwijzingsbesluiten van de betrokken natuurmonumenten merk ik op dat deze waarden voor een groot deel vallen binnen de beoordeling van de effecten in relatie tot het betrokken Natura 2000-gebied. In de nadere effectenanalyse is beoordeeld in hoeverre er natuurwaarden zijn die gevolgen kunnen ondervinden van het laagvliegen en die niet (reeds bestaand) of maar ten dele (overlappend) worden afgedekt door Natura 2000-doelen. Uit de effectenanalyse blijkt voorts dat ook ten aanzien van de vogelsoorten die niet reeds zijn beschouwd in de toetsing op de Natura 2000 doelstellingen, is evenmin sprake van een effect. Gezien het geringe aantal uren dat er vliegactiviteiten in het laagvlieggebied plaatsvinden, komt de rust niet zodanig in het geding dat op populatieniveau negatieve effecten ontstaan.

Conclusies
Voor geen van de vogelsoorten waarvoor Haringvliet is aangewezen als Natura 2000-gebied wordt een effect vastgesteld door de laagvliegactiviteiten.

Binnen de grenzen van het Natura 2000-gebied ligt een aantal beschermde natuurmonumenten. Ten aanzien van de aanwezige vogelsoorten bestaat, aldus de nadere effectenanalyse, geen negatief effect als gevolg van de militaire laagvliegactiviteiten.

Voorne-Putten/Hoeksche Waard: Hollands Diep
Het Hollands Diep maakt deel uit van laagvlieggebied Voorne-Putten/Hoeksche Waard. Het Hollands Diep valt voor 87% binnen (de buffer van) dit laagvlieggebied. De intensiteit in dit laagvlieggebied is gemiddeld 14 uur per jaar. Het laagvliegen vindt 95% van de tijd overdag plaats (tussen 6.00 en 18.00 uur) en 5% in de nachtelijke uren.

Eén deel van het Hollands Diep is aangewezen als Bird Sanctuary (winter oktober t/m maart). Dit betekent dat niet lager dan 1000 voet gevlogen wordt in de genoemde periode.

Vogelrichtlijnsoorten
Voor wat de beschermde vogelsoorten van dit gebied betreft, zijn, op basis van de informatie in de passende beoordeling, voor de navolgende vogelsoorten negatieve effecten op voorhand niet uit te sluiten: grauwe gans, kolgans, kuifeend, smient en wilde eend.

Beoordeling
Voor de vogelsoorten grauwe gans, kolgans, kuifeend, smient en wilde eend is in de nadere effectenanalyse een beoordeling opgenomen.

Uit de analyse blijkt met betrekking tot de hiervoor genoemde vogelsoorten dat er sprake is van vogelsoorten die 'gevoelig' of 'zeer gevoelig' zijn voor verstoring door vliegverkeer en dat er sprake is van een overlap in tijd en ruimte met betrekking tot de aangevraagde laagvliegactiviteiten.

Uit de analyse blijkt voorts dat voor wat betreft het voorkomen van deze soorten binnen de – voor deze soorten – bekende verstoringsafstanden, gekoppeld aan de (locatie en intensiteit van de) laagvliegactiviteiten in of nabij de leefgebieden van deze soorten, er geen relatie is tussen dit gebruik en de populatieontwikkelingen van de betreffende vogelsoorten. Dit houdt in dat de aangevraagde activiteiten met zekerheid niet kunnen leiden tot significante verstoring van deze en andere vogelsoorten dan wel dat de aangevraagde activiteiten tevens niet kunnen leiden tot verslechtering van de habitats of leefgebieden van deze soorten.

Ik sluit mij aan bij de beoordeling en conclusies uit de nadere effectenanalyse.

Natuurmonument-waarden
Drie beschermde natuurmonumenten liggen in het Natura 2000 gebied 'Hollands Diep'. De gebieden overlappen met (de buffer van) het laagvlieggebied.
In de effectenanalyse is per beschermd natuurmonument een overzicht opgenomen van BN-waarden waarmee apart rekening gehouden moet worden. Het gaat om de beschermde- of staatnatuurmonumenten Esscheplaat, Zeehondenplaat en Sasseplaat (BN 1981 /SN 1981), de Oosterse Slobbegorzen (BN 1981) en de Hoogezandsche Gorzen (BN 1971).

Ten aanzien van de diverse flora en fauna zoals benoemd in de aanwijzingsbesluiten van de betrokken natuurmonumenten merk ik op dat deze waarden voor een groot deel binnen de beoordeling van de effecten vallen in relatie tot het betrokken Natura 2000-gebied.

In de nadere effectenanalyse is beoordeeld in hoeverre er natuurwaarden zijn die gevolgen kunnen ondervinden van het laagvliegen en die niet (reeds bestaand) of maar ten dele (overlappend) worden afgedekt door Natura 2000-doelen. Uit de beoordelingen van de soorten in de nadere effectenanalyse blijkt dat het al dan niet voorkomen van deze soorten in het gebied geen relatie heeft met het laagvliegen. Gezien het geringe aantal uren dat er vliegactiviteiten in het laagvlieggebied plaatsvinden, komt de rust niet zodanig in het geding dat op populatieniveau negatieve effecten ontstaan. Aantasting van de landschappelijke betekenis is niet aan de orde.

Conclusies
Uit de nadere effectenanalyse blijkt dat er geen sprake is van significante verstoringseffecten als gevolg van de aangevraagde laagvliegactiviteiten op de vogelsoorten waarvoor het Natura 2000-gebied is aangewezen.
Een negatief effect op populaties of andere waarden van de in het Natura 2000-gebied gelegen beschermde natuurmonumenten is ook niet aan de orde.

Voorne-Putten/Hoeksche Waard: Oude land van Strijen.
Het Oudeland van Strijen maakt deel uit van laagvlieggebied Voorne-Putten/Hoeksche Waard. Het Oudeland van Strijen valt voor 100% binnen dit laagvlieggebied. Er wordt gemiddeld 14 uur per jaar laag gevlogen. Het laagvliegen vindt 95% van de tijd overdag plaats (tussen 6.00 en 18.00 uur) en 5% bij nacht.

Het Oudeland van Strijen is aangewezen als Bird Sanctuary in de maanden oktober tot en met maart. Dit betekent dat gedurende deze periode boven dit Natura 2000-gebied niet lager dan 1000 voet gevlogen wordt.

Vogelrichtlijnsoorten
Voor wat de beschermde vogelsoorten van dit gebied betref zijn, op basis van de informatie in de passende beoordeling, voor de dwerggans negatieve effecten op voorhand niet uit te sluiten.

Beoordeling
Dwerggans
Instandhoudingsdoel
Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 30 vogels (seizoensmaximum). Aantallen dwergganzen zijn van grote nationale betekenis. Het gebied heeft voor de soort met name een functie als foerageergebied. Handhaving van de huidige situatie is voldoende, want de oorzaak voor de landelijk zeer ongunstige staat van instandhouding is gelegen buiten Nederland.

Beoordeling
De soort wordt als 'zeer gevoelig' beoordeeld voor verstoring door militaire vliegactiviteiten. Er is overlap in ruimte en tijd (oktober - maart). Uit de nadere effectenanalyse blijkt dat er voor de dwerggans sprake is van een positieve trend. Zowel vanaf 1980 als over de laatste tien seizoenen wordt een significante toename van >5% per jaar vastgesteld (SOVON). Het gemiddelde seizoensmaximum van de aantallen dwergganzen in het Oudeland van Strijen in

de periode 2004-2005 tot en met 2007/2008 bedraagt 49 individuen. Een negatief effect door de vliegactiviteiten kan worden uitgesloten gezien de sterke toename in de jaren 2006, 2007 en 2008. De instandhoudingsdoelstelling wordt ruim gehaald en de getalstoename vindt plaats gelijktijdig met het gebruik van laagvliegoefeningen. Bovendien is het gebied in de maanden oktober - maart aangewezen als Bird Sanctuary en wordt boven het gebied niet laaggevlogen. Met name in deze maanden zijn de dwergganzen aanwezig in het Natura 2000-gebied.

Conclusies
Uit de nadere effectenanalyse blijkt dat er geen sprake is van significante verstoringseffecten op de vogelsoorten waarvoor het Natura 2000-gebied is aangewezen.

Voorne-Putten/Hoeksche Waard: Voornes Duin
Het Voornes Duin maakt deel uit van laagvlieggebied Voorne-Putten/Hoeksche Waard. Het Voornes Duin valt voor 100% binnen dit laagvlieggebied. De intensiteit van het laagvliegen in dit gebied bedraagt gemiddeld 14 uur per jaar. Het laagvliegen vindt 95% van de tijd overdag plaats (tussen 6.00 en 18.00 uur) en 5% ’s nachts.

Vogelrichtlijnsoorten
Voor wat de beschermde vogelsoorten van dit gebied betreft, zijn, op basis van de informatie in de passende beoordeling, voor de navolgende vogelsoorten negatieve effecten op voorhand niet uit te sluiten: aalscholver, geoorde fuut en kleine zilverreiger.

Beoordeling
Voor de vogelsoorten aalscholver, geoorde fuut en kleine zilverreiger is in de nadere effectenanalyse een beoordeling opgenomen.

Uit de analyse blijkt met betrekking tot de hiervoor genoemde vogelsoorten dat er sprake is van vogelsoorten die ‘gevoelig’ of ‘zeer gevoelig’ zijn voor verstoring door vliegverkeer en dat er sprake is van een overlap in tijd en ruimte met betrekking tot de aangevraagde laagvliegactiviteiten.

Uit de analyse blijkt dat voor wat betreft het voorkomen van deze soorten binnen de – voor deze soorten – bekende verstoringsafstanden, gekoppeld aan de (intensiteit van de) laagvliegactiviteiten in of nabij de leefgebieden van deze soorten, er geen relatie is tussen dit gebruik en de populatieontwikkelingen van de betreffende vogelsoorten. Dit houdt in dat de aangevraagde activiteiten met zekerheid niet kunnen leiden tot significante verstoring van deze en andere vogelsoorten dan wel dat de aangevraagde activiteiten tevens niet kunnen leiden tot verslechtering van de habitats of leefgebieden van deze soorten. Voor kleine zilverreiger wordt de instandhoudingsdoelstelling behaald en is de trend positief. Geoorde fuut en aalscholver halen de instandhoudingsdoelstelling niet, maar er is geen relatie aanwezig met het laagvliegen in het gebied.

Ik sluit mij aan bij de beoordeling en conclusies uit de passende beoordeling.

Conclusies
Een negatief effect, als gevolg van het gebruik van het helikopterlaagvlieggebied op de broedvogelpopulaties van aalscholver, geoorde fuut en kleine zilverreiger in het gebied is niet aan de orde.

Voorne-Putten/Hoeksche-Waard: Voordelta
Het Natura 2000-gebied 'Voordelta' grenst aan het laagvlieggebied Voorne-Putten/Hoeksche-Waard. Wel valt een klein deel (2%) van het Natura 2000-gebied binnen de buffer van dit laagvlieggebied. In de bufferzone wordt niet laaggevlogen. De Slikken van Voorne liggen in de hiervoor genoemde bufferzone van het helikopterlaagvlieggebied. De Slikken van Voorne zijn vooral van belang voor foeragerende en rustende vogels.

Beheerplan
Het beheerplan Voordelta is opgesteld door het Ministerie van Infrastructuur en Milieu (voorheen Verkeer en Waterstaat) en de provincies Zeeland en Zuid-Holland. Zij hebben het plan afgestemd met lokale overheden en maatschappelijke organisaties. Het ontwerp-beheerplan heeft in de periode van 21 juli tot en met 29 augustus 2008 ter inzage gelegen.

Vogelrichtlijnsoorten
Voor wat de beschermde vogelsoorten van dit gebied betreft, zijn, op basis van de informatie in de passende beoordeling, voor de navolgende vogelsoorten negatieve effecten op voorhand niet uit te sluiten: bontbekplevier, bonte strandloper, kluut, pijlstaart, steenloper, topper, tureluur, wintertaling en zilverplevier. Voor de overige vogelsoorten blijkt uit de analyse dat voor wat betreft het voorkomen van deze soorten binnen de – voor deze soorten – bekende verstoringsafstanden, gekoppeld aan de (intensiteit van de) laagvliegactiviteiten in of nabij de leefgebieden van deze soorten, er geen relatie is tussen dit gebruik en de populatieontwikkelingen van de betreffende vogelsoorten.

Beoordeling
Bontbekplevier
Instandhoudingsdoel
Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 70 vogels (seizoensgemiddelde). Aantallen bontbekplevieren zijn van nationale betekenis. Het gebied heeft onder meer een functie als foerageergebied en slaapplaats. De aantallen zijn eind jaren tachtig sterk afgenomen, sinds begin jaren negentig constant. De afname gaat gepaard met een toename op de Kwade Hoek, en houdt wellicht verband met verschuivingen in het aanbod aan intergetijdegebied in de regio, als gevolg van erosie en sedimentatiepatronen. Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding.

Beoordeling
De soort wordt als 'gevoelig' beoordeeld voor verstoring door militaire vliegactiviteiten. Er is het gehele jaar overlap in ruimte en tijd. Er sprake van een afnemende trend. Dit voor een deel als gevolg van verschuivingen in het intergetijdegebied. Maar ook de invloed van recreatie kan een rol spelen bij verandering in gebiedsbenutting door deze soort. Gezien de verstoringsafstand

van plevieren bij verstoring vanuit de lucht, kan geen verband worden gelegd tussen verstorende effecten door laagvliegen en de afnemende trend. Uit voorzorg is in de nadere effectenanalyse echter ook een afweging gemaakt waarbij het belang van de Slikken van Voorne en de afnemende trend, al dan niet in combinatie met het laagvliegen, tot de conclusie leidt dat – zij het zeer gering - de kans op een negatief effect door de laagvliegactiviteiten niet voor 100% is uit te sluiten. Daarom wordt voorgesteld om een maatregel te nemen waardoor alle onzekerheid op effecten wordt weggenomen. Ik sluit mij aan bij deze conclusie en de voorgestelde maatregel.

Bonte strandloper
Instandhoudingsdoel
Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 620 vogels (seizoensgemiddelde). Het gebied heeft voor de bonte strandloper onder meer een functie als foerageergebied en slaapplaats. De aantallen zijn sinds eind jaren tachtig afgenomen. De afname gaat gepaard met een toename op de Kwade Hoek, en houdt wellicht verband met verschuivingen in het aanbod aan intergetijdegebied in de regio, als gevolg van erosie en sedimentatiepatronen. Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding.

Beoordeling
De soort wordt als 'gevoelig' beoordeeld voor verstoring door militaire vliegactiviteiten. Er is het gehele jaar overlap in ruimte en tijd. Ook voor deze soort geldt dat er sprake is van een afnemende trend in het gebied.
Voor bonte strandloper geldt mijn beoordeling in grote lijnen hetzelfde als voor de bontbekplevier. De vastgestelde verstoringsafstand van de meeste steltlopers (waaronder dus ook de bonte strandloper) is echter beduidend kleiner dan de vluchtafstand bij plevieren. Daarbij moet derhalve een geringere kans op verstoring worden aangenomen. Ook hier sluit ik echter aan bij de conclusie in de nadere effectenanalyse dat, gezien het belang van de Slikken van Voorne, en de afnemende trend een kans op een negatief effect door de laagvliegactiviteiten niet geheel kan worden uitgesloten. Significante verstoring acht ik echter wel uit te sluiten. Derhalve ben ik van mening dat de voorgestelde maatregel ter voorkoming van effecten (het instellen van een maatregelzone ten aanzien van het laagvlieggebied) nodig zijn en voldoende garantie geven dat kans op (significante) verstoring met zekerheid is uit te sluiten.

Kluut
Instandhoudingsdoel
Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 150 vogels (seizoensgemiddelde). Het gebied heeft voor de kluut onder meer een functie als foerageergebied en slaapplaats. De populatie is afgenomen met een minimum in de tweede helft van de jaren negentig, dat ongeveer complementair is met een maximum in de Kwade Hoek. Behoud van de huidige situatie is voldoende, op landelijk niveau is geen herstelopgave geformuleerd.

Beoordeling
De soort wordt als 'zeer gevoelig' beoordeeld voor verstoring. Er is het gehele jaar overlap in ruimte en tijd. De waargenomen afname van deze soort in het gebied gaat ook hier gepaard met een toename op de Kwade Hoek, net als bij andere steltlopers van de intergetijdegebieden en er wordt algemeen aangenomen dat dit verband houdt met verschuivingen in het aanbod aan intergetijdengebied in de regio, als gevolg van erosie en sedimentatiepatronen. Gezien het grote belang van de Slikken van Voorne voor steltlopers (zie ook bontbekplevier) en de grote waargenomen verstoringsafstand bij verstoring uit de lucht voor kluten kan een kans op een negatief effect door de laagvliegactiviteiten niet geheel worden uitgesloten. Derhalve ben ik van mening dat de voorgestelde maatregel ter voorkoming van effecten (het instellen van een maatregelzone ten aanzien van het laagvlieggebied) nodig zijn en voldoende garantie geven dat kans op (significante) verstoring met zekerheid is uit te sluiten.

Pijlstaart
Instandhoudingsdoel
Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 250 vogels (seizoensgemiddelde). Aantallen pijlstaarten zijn van nationale en internationale betekenis. Het gebied heeft onder meer een functie als foerageergebied. De Voordelta is één van de belangrijkste gebieden in Nederland. De soort komt voor geconcentreerd in de intergetijdegebieden. Rond midden jaren negentig waren er relatief lage aantallen pijlstaarten, net als bij andere grondeleenden. Behoud van de huidige situatie is voldoende, op landelijk niveau is geen herstelopgave geformuleerd.

Beoordeling
De soort wordt als 'gevoelig' beoordeeld voor verstoring militaire vliegactiviteiten. Er is overlap in ruimte en tijd in de periode oktober - april. Volgens het Beheerplan Voordelta is de trend stabiel. De instandhoudingsdoelstelling wordt echter niet gehaald. Gezien het belang van de Slikken van Voorne voor deze soort en het ontbreken van informatie over de trend van deze soort in het gebied kan een negatief effect niet geheel uitgesloten worden. Derhalve ben ik van mening dat de voorgestelde maatregel ter voorkoming van effecten (het instellen van een maatregelzone ten aanzien van het laagvlieggebied) nodig zijn en tevens voldoende garantie geven dat kans op (significante) verstoring met zekerheid is uit te sluiten.

Steenloper
Instandhoudingsdoel
Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 70 vogels (seizoensgemiddelde). Het gebied heeft onder meer een functie als foerageergebied en als slaapplaats. De Voordelta is één van de belangrijkste gebieden in Nederland, hoewel veruit ondergeschikt aan met name de Waddenzee. De draagkrachtschatting heeft betrekking op beide functies. Populatieaantallen vertonen fluctuaties die lijken op die van de Westerschelde, maar zonder negatieve tendens. Behoud van de huidige situatie is voldoende, want er zijn geen aanwijzingen dat de oorzaak van de landelijk zeer ongunstige staat van instandhouding in dit gebied is gelegen.

Beoordeling
De soort wordt als 'zeer gevoelig' beoordeeld voor verstoring militaire vliegactiviteiten. Er is overlap in ruimte en tijd in de periode juli - mei.
Met name over de laatste 10 seizoenen wordt een afname van aantallen geconstateerd. De instandhoudingsdoelstelling wordt niet behaald. Gezien het grote belang van de Slikken van Voorne voor steltlopers (zie ook mijn beoordeling van de bontbekplevier), het niet behalen van het instandhoudingsdoel en de geconstateerde afname in de afgelopen 10 seizoenen kan een negatief effect niet uitgesloten worden. Derhalve ben ik van mening dat de voorgestelde maatregel ter voorkoming van effecten (het aanpassen van de begrenzing laagvlieggebied) nodig zijn en tevens voldoende garantie geven dat kans op (significante) verstoring met zekerheid is uit te sluiten.

Toppereend
Instandhoudingsdoel
Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 80 vogels (seizoensgemiddelde). Aantallen toppers waren in de periode 1993-97 van nationale en internationale betekenis. Het gebied heeft onder meer een functie als foerageergebied. De soort is een wintergast. Voorheen was de Voordelta het belangrijkste gebied in de Delta, maar tegenwoordig is het ondergeschikt aan het Haringvliet.

Beoordeling
De soort wordt als 'zeer gevoelig' beoordeeld voor verstoring militaire vliegactiviteiten. Er is overlap in ruimte en tijd in de periode november - maart.
Zowel sinds 1987 als over de laatste 10 seizoenen is een significante afname van <5% vastgesteld. In het Beheerplan Voordelta wordt met betrekking tot deze soort aangegeven: 'Bodemberoerende (schelpdier)visserij en andere bodemberoerende activiteiten in het noordelijke deel van de Voordelta beperken mogelijk het voedselaanbod van toppereenden. Ook vormt de zoetwatertoevoer vanuit het Haringvliet mogelijk een beperking van de schelpdierbestanden in de monding. Belangrijkste drukfactor is dan ook vooral de voedselbeschikbaarheid in het gebied. De toppereend komt met name voor in de Haringvlietmonding in de buffer van het laagvlieggebied. De voedselsituatie is naar verwachting de belangrijkste drukfactor. Een negatief effect door laagvliegactiviteiten kan echter niet uitgesloten worden gezien de significante afname en het geconcentreerde voorkomen binnen de buffer. Derhalve ben ik van mening dat de voorgestelde maatregel ter voorkoming van effecten (het instellen van een maatregelzone ten aanzien van het laagvlieggebied) nodig zijn en tevens voldoende garantie geven dat kans op (significante) verstoring met zekerheid is uit te sluiten.

Tureluur
Instandhoudingsdoel
Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 460 vogels (seizoensgemiddelde). Aantallen tureluurs zijn van nationale betekenis. Het gebied heeft onder meer een functie als foerageergebied en als slaapplaats. De draagkrachtschatting heeft betrekking op beide functies (gebaseerd op tellingen van hoogwatervluchtplaatsen). De Voordelta is het belangrijkste gebied na de Waddenzee en de Ooster- en Westerschelde. De aantallen zijn sinds eind jaren tachtig afgenomen. De afname gaat gepaard met

een toename op de Kwade Hoek, net als bij andere steltlopers van de intergetijdegebieden en houdt wellicht verband met verschuivingen in het aanbod aan intergetijdegebied in de regio, als gevolg van erosie en sedimentatiepatronen. Behoud van de huidige situatie is voldoende, op landelijk niveau is geen herstelopgave geformuleerd.

Beoordeling
De soort wordt als 'zeer gevoelig' beoordeeld voor verstoring militaire vliegactiviteiten. Er is het gehele jaar overlap in ruimte en tijd. De aantallen zijn sinds eind jaren tachtig afgenomen. De instandhoudingsdoelstelling wordt niet behaald. Ook voor deze soort wordt aangenomen dat de afname het gevolg is van verschuivingen in het aanbod aan intergetijdengebied in de regio als gevolg van erosie en sedimentatiepatronen. Ook hier sluit ik echter aan bij de conclusie in de nadere effectenanalyse dat, gezien het belang van de Slikken van Voorne en de afnemende trend een kans op een negatief effect door de laagvliegactiviteiten niet geheel kan worden uitgesloten. Significante verstoring acht ik echter wel uit te sluiten. Derhalve ben ik van mening dat de voorgestelde maatregel (het instellen van een maatregelzone ten aanzien van het laagvlieggebied) nodig zijn en tevens voldoende garantie geven dat kans op (significante) verstoring met zekerheid is uit te sluiten.

Wintertaling
Instandhoudingsdoel
Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 210 vogels (seizoensgemiddelde). Het gebied heeft voor de Wintertaling onder meer een functie als foerageergebied. Rond midden jaren negentig was er sprake van lage aantallen, net als bij andere grondeleenden, daarna heeft herstel plaatsgevonden. Behoud van de huidige situatie is voldoende, op landelijk niveau is geen herstelopgave geformuleerd.

Beoordeling
De soort wordt als 'gevoelig' beoordeeld voor verstoring militaire vliegactiviteiten. Er is overlap in ruimte en tijd in de periode augustus - april.
In het voorkomen van wintertaling komen grote fluctuaties voor. De fluctuerende aantallen zijn deels debet aan strenge winters. De dalende aantallen houden mogelijk ook verband met de ontwikkelingen op gebied van klimaat waardoor meer noordelijk en oostelijk van Nederland wordt overwinterd. De wintertaling is van het najaar (augustus) tot het voorjaar (april) in de Voordelta aanwezig, vooral op de Slikken van Voorne en bij de Haringvlietdam (grotendeels in de buffer van het laagvlieggebied). Recreatie is hier naar verwachting de belangrijkste drukfactor naast strenge winters en de voedselsituatie. Er is geen directe relatie te leggen tussen het laagvliegen in de omgeving en mogelijk optredende verstoringseffecten. Ook hier sluit ik echter aan bij de conclusie in de nadere effectenanalyse dat, gezien het belang van de Slikken van Voorne en de afnemende trend een kans op een negatief effect door de laagvliegactiviteiten niet geheel kan worden uitgesloten. Significante verstoring acht ik echter wel uit te sluiten. Derhalve ben ik van mening dat de voorgestelde maatregel ter voorkoming van effecten (het instellen van een maatregelzone ten aanzien van het laagvlieggebied) nodig zijn en voldoende garantie geven dat kans op (significante) verstoring met zekerheid is uit te sluiten.

Zilverplevier
Instandhoudingsdoel
Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 210 vogels (seizoensgemiddelde). Het gebied heeft voor de zilverplevier onder meer een functie als foerageergebied en slaapplaats. De Voordelta is het belangrijkste gebied na de Waddenzee en de Ooster- en Westerschelde. De aantallen zijn sinds eind jaren tachtig afgenomen. De afname gaat gepaard met een toename op de Kwade Hoek, net als bij andere steltlopers van de intergetijdegebieden en houdt wellicht verband met verschuivingen in het aanbod aan intergetijdegebied in de regio, als gevolg van erosie en sedimentatiepatronen. Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding.

Beoordeling
De soort wordt als 'zeer gevoelig' beoordeeld voor verstoring militaire vliegactiviteiten. Er is overlap in ruimte en tijd in de periode november - februari. Er is sprake van een afname in het aantal waargenomen zilverplevieren. De instandhoudingsdoelstelling wordt niet behaald. Ook voor deze soort wordt aangenomen dat de afname het gevolg is van verschuivingen in het aanbod aan intergetijdengebied in de regio als gevolg van erosie en sedimentatiepatronen. Ook hier sluit ik echter aan bij de conclusie in de nadere effectenanalyse dat, gezien het belang van de Slikken van Voorne en de afnemende trend een kans op een negatief effect door de laagvliegactiviteiten niet geheel kan worden uitgesloten. Significante verstoring acht ik echter wel uit te sluiten. Derhalve ben ik van mening dat de voorgestelde maatregel (het instellen van een maatregelzone ten aanzien van het laagvlieggebied) nodig zijn en tevens voldoende garantie geven dat kans op (significante) verstoring met zekerheid is uit te sluiten.

<u>Conclusies</u>
Voor wintertaling, pijlstaart, kluut, zilverplevier, bonte strandloper, rosse grutto, tureluur, steenloper en bontbekplevier wordt in de nadere effectenanalyse mogelijk effect, als gevolg van het laagvliegen in de omgeving van het Natura 2000-gebied, niet volledig uitgesloten. De trend van de populaties van deze soorten is voor de Voordelta onzeker, stabiel of negatief. Hoewel daar (mede) andere oorzaken aan ten grondslag liggen en het aantal vlieguren laag is evenals het feit dat alleen verstoring kan optreden op afstand door laagvliegende helikopters buiten het gebied zelf, kan de kans op negatieve effecten door laagvliegactiviteiten niet volledig worden uitgesloten. Een soortgelijke situatie geldt voor topper die gebonden is aan foerageergebied voor de Haringvlietmonding, eveneens binnen de bufferzone.

Ik concludeer wel dat er weliswaar kans bestaat op een verstorend effect, maar dat er zeker geen significante verstoring kan optreden. Door de aanvrager wordt een maatregel voorgesteld om elke kans op verstoring verder uit te sluiten. Deze maatregel bestaat uit het instellen van een maatregelzone ten aanzien van het laagvlieggebied rondom de Slikken van Voorne. Ik stem in met deze voorgestelde maatregel en verbind hiertoe aan deze vergunning een voorschrift.

Wieringermeerpolder: Waddenzee
Het helikopterlaagvlieggebied Wieringermeerpolder is gelegen buiten de begrenzing van het Natura 2000-gebied 'Waddenzee'. Een klein deel (1%) van dit Natura 2000-gebied valt binnen de 2 km buffer van dit laagvlieggebied. In dit laagvlieggebied wordt alleen overdag gevlogen (tussen 6:00 en 18:00 uur).

Binnen de bufferzone ligt een Bird Sanctuary. Dit betekent dat gebruik boven Bird Sanctuaries inhoudt dat niet lager dan 1000 voet gevlogen wordt. Daarbij moet worden opgemerkt dat in de bufferzone, welk deel alleen overlap heeft met het Natura 2000-gebied al altijd hoger dan 1000 voet wordt gevlogen. In de nadere effectenanalyse wordt al geconcludeerd dat de aanwezigheid van een Bird Sanctuary niet leidt tot andere conclusies daar alleen sprake kan zijn van een verstoring door helikopters buiten de begrenzing van het Natura 2000-gebied (horizontale verstoringsafstand).

Het laagvlieggebied maakt geen deel uit van een voormalig beschermd natuurmonument. Wel overlapt de bufferzone het beschermd natuurmonument Waddenzee I (SN 1981) en II (SN1993).

Vogelrichtlijnsoorten
Voor wat de beschermde vogelsoorten van dit gebied betreft, zijn, op basis van de informatie in de passende beoordeling, voor de navolgende vogelsoorten negatieve effecten op voorhand niet uit te sluiten: kluut, visdief, bergeend, goudplevier, kleine zwaan, scholekster en slobeend.

Beoordeling
Kluut
Instandhoudingsdoel
Broedvogel: Behoud omvang en verbetering kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 3.800 paren. De soort verkeert landelijk in een matig ongunstige staat van instandhouding. Het gebied heeft voldoende draagkracht voor een sleutelpopulatie.
Niet Broedvogel: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 6.700 vogels (seizoensgemiddelde). Het gebied heeft voor de soort met name een functie als foerageergebied en slaapplaats. De soort is vooral doortrekker en zomergast, met lage aantallen in decemberfebruari en pieken in oktober en april. De populatie is toegenomen in de jaren tachtig, met daarna enige afname en is recent stabiel op gemiddeld niveau. Behoud van de huidige situatie is voldoende, op landelijk niveau is geen herstelopgave geformuleerd.

Beoordeling
De soort wordt als 'zeer gevoelig' beoordeeld voor verstoring door militaire vliegactiviteiten. Er is overlap in ruimte en tijd (april t/m september). Belangrijkste factoren waardoor de populatie onder druk staat zijn dynamiek peilfluctuatie en overstromingsfrequentie. De instandhoudingsdoelstelling wordt niet gehaald. De kluut is een nerveuze soort die snel is verstoord. Uit de informatie uit de nadere effectenanalyse welke weer gebaseerd is op gegevens van SOVON is de broedpopulatie binnen de buffer van het laagvlieggebied groter geworden sinds 2004. Dit ondanks de laagvliegactiviteiten. Dit duidt er op dat

verstoringseffecten als gevolg van het laagvliegen zeker niet leiden tot negatieve effecten op de populatieontwikkelingen. Ook gezien de afstand tussen het laagvlieggebied en de broedpopulatie wordt de kans op een negatief effect zeer gering geacht. Voor de soort geldt echter een verbeterdoelstelling (verbetering kwaliteit leefgebied). In de nadere effectenanalyse wordt voorgesteld om te borgen dat de laagvlieguren niet geconcentreerd worden in de broedperiode (april-september) van kluten.
Gezien de ontwikkelingen in het broedsucces van de kluut en de grote waargenomen verstoringsafstand bij verstoring uit de lucht voor kluten kan een kans op een negatief effect door de laagvliegactiviteiten niet geheel worden uitgesloten. Derhalve ben ik van mening dat de voorgestelde maatregel (het instellen van een maatregelzone ten aanzien van het laagvlieggebied) nodig zijn en voldoende garantie geven dat kans op (significante) verstoring met zekerheid is uit te sluiten.

Visdief
Instandhoudingsdoel
Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 5.300 paren. De populatie van de visdief was in de jaren zestig sterk teruggevallen (minder dan 2.000 paren). Sedertdien is een redelijk herstel opgetreden, hoewel de aantallen nog sterk achterblijven ten opzichte van de aantallen in de jaren vijftig. Het gebied heeft voldoende draagkracht voor een sleutelpopulatie.

Beoordeling
De soort wordt als 'zeer gevoelig' beoordeeld voor verstoring door militaire vliegactiviteiten. Er is overlap in ruimte en tijd gedurende het broedseizoen (april-september). Het instandhoudingdoel wordt niet gehaald. Een kolonie met 50 tot 250 broedparen was aanwezig in de periode 2000-2004 in de bufferzone; in 2007 waren twee kolonies aanwezig in de bufferzone (met ten minste 276 broedparen). Uit de nadere effectenanalyse blijkt dat het broedsucces, of meer het ontbreken daarvan, vooral het gevolg is van predatie door (o.a.) de vos en er minder aanleiding is om aan te nemen dat andere factoren hierin een sleutelrol vervullen. De populatie binnen de buffer van het laagvlieggebied is relatief zeer klein waardoor de kans op een negatief effect ook zeer beperkt is op populatieniveau. Om effecten uit te sluiten dient geborgd te worden dat de laagvlieguren niet geconcentreerd worden in de broedperiode van Visdieven. Ook hier sluit ik mij aan bij de conclusie in de nadere effectenanalyse dat, hoewel de kans op verstoring gering wordt geacht, een negatief effect door de laagvliegactiviteiten toch niet geheel kan worden uitgesloten. Significante verstoring acht ik echter wel uit te sluiten. Derhalve ben ik van mening dat de voorgestelde maatregel (het instellen van een maatregelzone ten aanzien van het laagvlieggebied in de periode april-september) nodig zijn en tevens voldoende garantie geven dat kans op (significante) verstoring met zekerheid is uit te sluiten.

Bergeend
Instandhoudingsdoel
Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 38.400 vogels (seizoensgemiddelde). Aantallen bergeenden zijn van grote internationale en zeer grote nationale betekenis. Het gebied heeft voor

de soort met name een functie als foerageergebied en slaapplaats. De Waddenzee levert met circa 70% van de Nederlandse vogels verreweg de grootste bijdrage voor de bergeend binnen Nederland. De soort is het hele jaar present, met de hoogste aantallen in september/november, laagste in april/mei en een kleiner minimum in augustus als een deel van de vogels voor de rui tijdelijk naar het Duitse Waddengebied trekt. Een groeiend aantal (10-20.000) ruit echter ook in de Nederlandse Waddenzee, onder andere bij Wieringen en onder Ameland. Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding.

Beoordeling
De soort wordt als 'zeer gevoelig' beoordeeld voor verstoring door militaire vliegactiviteiten, met name in de ruitijd (juni-augustus). Er is het gehele jaar overlap in ruimte en tijd. De verstoringafstanden zijn groter tijdens de vleugelrui als de vogels niet kunnen vliegen. De bergeenden zijn dan extreem schuw en ook gevoelig voor in geulen passerende vaartuigen en laag vliegverkeer'. De overlap met ruiende Bergeenden in de bufferzone en in de polder Wieringen is vrij groot (>4000 vogels). Dit is circa 11% van de ruiende populatie in het gehele Natura 2000-gebied. Op grond van dit gegeven en het ontbreken van voldoende informatie over de ontwikkelingen van aantallen in dit gebied ben ik van mening dat het voorstel in de nadere effectenanalyse tot het instellen van een maatregelzone ten aanzien van het laagvlieggebied in de periode juni-augustus, nodig is en tevens voldoende garantie geeft dat kans op (significante) verstoring met zekerheid is uit te sluiten.

Goudplevier
Instandhoudingsdoel
Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 19.200 vogels (seizoensgemiddelde). Aantallen goudplevieren zijn van internationale en grote nationale betekenis. Het gebied heeft voor de soort met name een functie als foerageergebied en slaapplaats. De goudplevier is vooral doortrekker, met pieken in november en maart, lage aantallen in december/januari en is bijna afwezig in mei-juli. De soort komt verspreid voor langs eiland- en vastelandkusten, met enige concentratie in onder andere de Dollard. De soort is in de jaren tachtig in de Waddenzee in aantal toegenomen en is sindsdien min of meer stabiel, met grote fluctuaties. Behoud van de huidige situatie is voldoende, de waarschijnlijke oorzaak van de landelijk zeer ongunstige staat van instandhouding is niet gelegen in dit gebied.

Beoordeling
De soort wordt als 'zeer gevoelig' beoordeeld voor verstoring door militaire vliegactiviteiten. Er is overlap in ruimte en tijd voor de periode augustus t/m april. In de bufferzone en in de polder Wieringen komen in die periode meer dan 1000 vogels voor. Het instandhoudingsdoel voor deze soort wordt in de gehele Waddenzee niet gehaald. De soort komt vrij geconcentreerd voor binnen de bufferzone. Omdat gegevens over verspreiding van het aantal vlieguren over de seizoenen ontbreken kan een negatief effect niet uitgesloten worden als veel gevlogen wordt in kwetsbare perioden. De Waddenzee is vooral van belang voor goudplevier in de maanden september, oktober en november. In de nadere effectenanalyse wordt aangegeven dat geborgd dient te worden dat in deze

maanden beperkt gevlogen wordt aan de noordzijde van het laagvlieggebied. Ik ben van mening dat het 'beperkt' vliegen gedurende deze periode onvoldoende houvast biedt om alle kans op (significante) verstoringseffecten uit te sluiten. In die zin ben ik van mening dat het 'vervolg' advies in de nadere effectenanalyse om het laagvliegen (volledig) uit te sluiten in een zone van 2 kilometer langs de noordgrens van het laagvlieggebied in de maanden september, oktober en november wel correct is en tevens voldoende garantie geeft dat kans op (significante) verstoring met zekerheid is uit te sluiten.

Kleine zwaan
Instandhoudingsdoel
Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 1.600 vogels (seizoensmaximum). Het gebied heeft voor de soort met name een functie als slaapplaats, het gaat hierbij met name om de Friese, Groningse kust en het Balgzand. De Waddenzee levert voor de kleine zwaan één van de grootste bijdragen voor de soort in Nederland. De kleine zwaan is een wintergast. Behoud van de huidige situatie is voldoende, de waarschijnlijke oorzaak van de landelijk matig ongunstige staat van instandhouding is niet gelegen in dit gebied.

Beoordeling
De soort wordt als 'zeer gevoelig' beoordeeld voor verstoring door militaire vliegactiviteiten. Er is overlap mogelijk in ruimte en tijd in oktober-februari (Foppen *et al*., 2009). Er is onvoldoende informatie beschikbaar over het voorkomen van de soort binnen de bufferzone. De landelijk ongunstige staat van instandhouding van de kleine zwaan is niet toe te schrijven aan de Waddenzee, veeleer aan broedgebieden buiten Nederland. De slaapfunctie in de Waddenzee komt door de laagvliegactiviteiten niet in het geding (in tijd gezien is er slechts een minimale overlap tussen het vliegen (overdag) en het slapen (tussen zonsondergang en zonsopkomst). Er is derhalve geen sprake van een kans op een negatief effect. Daar er ook door aanvrager een maatregelzone ten aanzien van het laagvlieggebied wordt voorgesteld ontstaat hierdoor een extra zekerheid dat, ondanks het ontbreken van voldoende informatie over het voorkomen van de soort in de bufferzone, het laagvliegen niet kan leiden tot enige kans op negatieve effecten op het instandhoudingsdoel van deze soort.

Scholekster
Instandhoudingsdoel
Behoud omvang en verbetering kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van 140.000-160.000 vogels (seizoensgemiddelde). Aantallen scholeksters zijn van grote internationale en zeer grote nationale betekenis. Het gebied heeft voor de soort met name een functie als foerageergebied en slaapplaats. De soort is het hele jaar present, met laagste aantallen in mei/juni en hoogste in augustus-februari, zonder duidelijke pieken. De populatiegrootte toonde een toename in de jaren zeventig, een doorgaande afname in de jaren negentig en is recent min of meer stabiel op het laagst bekende niveau. Samen met een afname in de zoute Delta zorgt deze trend voor een landelijk zeer ongunstige staat van instandhouding, zodat voor de Waddenzee een herstelopgave is geformuleerd.

Beoordeling
De soort wordt als 'zeer gevoelig' beoordeeld voor verstoring door militaire vliegactiviteiten. Er is het gehele jaar overlap in ruimte en tijd. Uit tellingen blijkt dat binnen de bufferzone en de polder Wieringen per telling gemiddeld +2500 scholeksters voorkomen. In totaal nemen de aantallen binnen het Natura 2000-gebied af. Het instandhoudingsdoel wordt daarmee niet gehaald. In het concept beheerplan wordt aangegeven dat de voedselsituatie in de Waddenzee de belangrijkste factor is die de draagkracht bepaalt. De voedselsituatie in de Waddenzee en broedsucces van de scholekster zijn waarschijnlijk onderling gekoppeld. Maar ook veranderde methoden in het agrarische bedrijfsvoering in de omgeving zet het broedsucces, maar ook voorkomen van deze soort onder druk. Er bestaat geen aanleiding om aan te nemen dat het laagvliegen (buiten het Natura 2000-gebied) kan leiden tot zodanige effecten dat hierdoor de aantalsontwikkeling van de scholekster onder druk komt te staan. Daar er ook door aanvrager een maatregelzone ten aanzien van het laagvlieggebied wordt voorgesteld ontstaat hierdoor een extra zekerheid dat het laagvliegen niet kan leiden tot enige kans op negatieve effecten op het instandhoudingsdoel van deze soort.

Slobeend
Instandhoudingsdoel
Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 750 vogels (seizoensgemiddelde). Aantallen slobeenden zijn van nationale en internationale betekenis. Het gebied heeft met name een functie als foerageergebied. De Waddenzee levert na de Oostvaardersplassen en Oosterschelde de grootste bijdrage voor de slobeend binnen Nederland. De soort is jaarrond aanwezig, maar is vooral doortrekker met accent op het najaar. Het aantalsverloop toont sterke fluctuaties en geen duidelijke trend. Relatief belangrijke gebieden zijn de kust van Wieringen, Balgzand en de Fries kust. Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding.

Beoordeling
De soort wordt als 'gevoelig' beoordeeld voor verstoring door militaire vliegactiviteiten. Er is overlap in ruimte en tijd voor de periode augustus t/m april. In de periode september-januari kunnen honderden vogels aanwezig zijn in de bufferzone. Er wordt aangenomen dat de geringe aantallen slobeenden in de Waddenzee en de aantalfluctuaties van de afgelopen decennia hun oorzaak hebben in factoren buiten de Waddenzee. Het optreden van een negatief effect door de laagvliegactiviteiten is gezien bovenstaande niet voor de hand liggend. Omdat de soort echter geconcentreerd voorkomt in de bufferzone en informatie over de verspreiding van de vlieguren over de seizoenen ontbreekt, dient geborgd te worden dat beperkt gevlogen wordt in de meest kwetsbare periode. In de nadere effectenanalyse wordt aangegeven dat geborgd dient te worden dat in de maanden september, oktober, november en januari niet gevlogen wordt in een zone van 2 km aan de noordzijde van het laagvlieggebied. Ik sluit mij aan bij deze conclusie en ben van mening dat de voorgestelde maatregel (het instellen van een maatregelzone ten aanzien van het laagvlieggebied en daarbij niet laag te vliegen in een zone van 2 kilometer langs de noordgrens van het laagvlieggebied in de

periode september tot en met januari) nodig zijn en voldoende garantie geven dat kans op (significante) verstoring met zekerheid is uit te sluiten.

Natuurmonument-waarden
Het voormalige staatsnatuurmonument Waddenzee I is aangewezen op 18 mei 1981 (NLB-46323/46569). Het voormalige staatsnatuurmonument Waddenzee II is aangewezen op 17 november 1993 (NBLF-93-6831).

Ten aanzien van de diverse flora en fauna zoals benoemd in de beide aanwijzingsbesluiten van de voormalige natuurmonumenten 'Waddenzee' merk ik op dat deze waarden voor een groot deel vallen binnen de beoordeling van het Natura 2000-gebied 'Waddenzee'. Naar mijn mening wordt via de bij de vergunningaanvraag gevoegde nadere effectenanalyse op voldoende wijze inzicht verschaft met betrekking tot de te verwachten effecten en de te nemen maatregel in relatie tot de kenmerken en waarden van de genoemde voormalige natuurmonumenten.

Voor wat betreft natuurwaarden die niet of maar ten dele worden afgedekt door Natura 2000-doelen merk ik op dat er geen aanleiding is om effecten te verwachten op diersoorten (anders dan hiervoor beoordeeld) alsmede op flora binnen het beschermd natuurmonument. Inzake de geformuleerde waarde van 'rust' binnen het beschermd natuurmonument merk ik op dat deze niet wordt aangetast door de incidentele laagvliegoefeningen buiten de begrenzing van het natuurmonument. Daarbij komt dat het instellen van een maatregelzone ten aanzien van het laagvlieggebied ook leidt tot een grotere afstand tussen de laagvliegoefeningen en de (begrenzing) van het Natuurmonument. Ook de waarden 'weidse en ongerepte karakter van het natuurmonument Waddenzee' worden met het laagvliegen niet aangetast.

Conclusies
Ik sluit mij aan bij de conclusies in de nadere effectenanalyse. In de bufferzone zijn geen soorten aanwezig zijn die alleen op de bufferzone zijn aangewezen. Wel zijn er een aantal soorten waarvoor de bufferzone van relatief groot belang is. Omdat niet bekend is hoe de verspreiding van het aantal (laagvlieg)uren is over de seizoenen, kan voor deze soorten een (beperkt) negatief effect niet worden uitgesloten als binnen de kwetsbare periode van deze soorten maximaal gevlogen wordt. In praktijk komt dit erop neer dat er een maatregel genomen dient te worden dat jaarrond niet gevlogen wordt langs de noordgrens van het laagvlieggebied. De voorgestelde maatregel bestaat dan ook uit het instellen van een maatregelzone ten aanzien van het laagvlieggebied waardoor feitelijk de noordgrens van het helikopterlaagvlieggebied in zuidelijke richting wordt verlegd. Ik stem in met deze voorgestelde maatregel en verbind hiertoe aan deze vergunning een voorschrift.

Wieringermeerpolder: IJsselmeer
Het IJsselmeer maakt voor een gering deel uit van de bufferzone van laagvlieggebied Wieringermeerpolder. Het IJsselmeer valt voor 4% binnen de bufferzone van dit laagvlieggebied. Het laagvliegen vindt 100% van de tijd overdag plaats (tussen 6.00 en 18.00 uur).

Delen van IJsselmeer zijn jaarrond aangewezen als Bird Sanctuary. Bird Sanctuaries worden aangewezen ten behoeve van de veiligheid voor het vliegverkeer. Uit de nadere effectenanalyse blijkt dat, voor zover het gaat om het gebiedsdeel waarover deze beoordeling zicht uitstrekt, er geen overlap is met de 'Bird Sanctuary' als hierboven bedoeld.

Binnen de ruimtelijke overlap van het helikopterlaagvlieggebied met het Natura 2000-gebied 'IJsselmeer' komen geen beschermde natuurmonumenten voor.

Vogelrichtlijnsoorten
Voor wat de beschermde vogelsoorten van dit gebied betreft, zijn, op basis van de informatie in de passende beoordeling, voor de navolgende vogelsoorten negatieve effecten niet op voorhand uit te sluiten: kleine zwaan, meerkoet, smient, toppereend en wilde eend.

Beoordeling
Voor de hiervoor genoemde vogelsoorten is in de nadere effectenanalyse een beoordeling opgenomen.

Uit de analyse blijkt met betrekking tot de hiervoor genoemde vogelsoorten dat er sprake is van vogelsoorten die 'gevoelig' of 'zeer gevoelig' zijn voor verstoring door vliegverkeer en dat er sprake is van een overlap in tijd en ruimte met betrekking tot de aangevraagde laagvliegactiviteiten.

Uit de analyse blijkt voorts dat voor wat betreft het voorkomen van deze soorten binnen de – voor deze soorten – bekende verstoringsafstanden, gekoppeld aan de (locatie en intensiteit van de) laagvliegactiviteiten in of nabij de leefgebieden van deze soorten, er geen relatie is tussen dit gebruik en de populatieontwikkelingen van de betreffende vogelsoorten. Dit houdt in dat de aangevraagde activiteiten met zekerheid niet kunnen leiden tot significante verstoring van deze en andere vogelsoorten dan wel dat de aangevraagde activiteiten tevens niet kunnen leiden tot verslechtering van de habitats of leefgebieden van deze soorten.

Ik sluit mij aan bij de beoordeling en conclusies uit de nadere effectenanalyse.

Conclusies
Uit de nadere effectenanalyse blijkt dat er geen sprake is van significante verstoringseffecten als gevolg van de aangevraagde laagvliegactiviteiten op de vogelsoorten waarvoor het Natura 2000-gebied is aangewezen.

Beschermde natuurmonumenten

Midden-Drenthe (GLV II): BN Overcingel
Het laagvlieggebied Midden-Drenthe (GLV II) ligt op korte afstand van het beschermd natuurmonument Overcingel. Overcingel ligt in het centrum van Assen. Alleen de buffer van het laagvlieggebied overlapt het beschermd natuurmonument. Er wordt dus niet boven het gebied zelf laaggevlogen.

Er wordt in dit laagvlieggebied gemiddeld 16,3 uur per jaar laaggevlogen. Het laagvliegen vindt ca 94% van de tijd overdag plaats (tussen 6.00 en 18.00 uur) en ca 6% in de nachtelijke uren.

Selectie natuurwaarden

Natuurmonument-waarden Overcingel
Het beschermde natuurmonument Overcingel is aangewezen op 22 januari 1991 (NMF-91-149). Het gebied maakt geen onderdeel uit van een aanwijzing Natura 2000-gebied.

Het doel van de aanwijzingen is het behoud van een landgoed met bijzondere boom- en struikstructuren en vanwege haar natuurwetenschappelijke betekenis en natuurschoon. Kenmerkende soorten zijn tuinfluiter, zwartkop en braamsluiper. Bijzondere soorten zijn bonte specht en goudvink. In totaal komen 31 broedvogelsoorten voor. Het landgoed is ook van belang voor vleermuizen als watervleermuis, grootoorvleermuis, dwergvleermuis en laatvlieger.

Uit de nadere effectenanalyse blijkt dat de voor de avifauna noodzakelijke rust niet in het geding is door de militaire vliegactiviteiten. De in de aanwijzingsbeschikking genoemde vogelsoorten zijn kleine zangvogels. Deze groep heeft een zeer beperkte verstoringsafstand. Van enige invloed op deze soorten door het laagvliegen binnen het laagvlieggebied is geen sprake.

Conclusie
De vliegactiviteiten in het laagvlieggebied tasten de wezenlijke kenmerken van het beschermd natuurgebied niet aan en zijn niet schadelijk of ontsierend voor de natuurwetenschappelijke betekenis.

Voorne-Putten/Hoeksche Waard: BN Groote Gat
Het laagvlieggebied Voorne-Putten/Hoeksche Waard overlapt het beschermd natuurmonument Groote Gat volledig.

De intensiteit in dit laagvlieggebied bedraagt gemiddeld 14 uur per jaar. Het laagvliegen vindt 95% van de tijd overdag plaats (tussen 6.00 en 18.00 uur) en 5% in de nachtelijke uren.

Selectie natuurwaarden

Natuurmonument-waarden Groote Gat
Het beschermde natuurmonument Groote Gat is aangewezen op 28 maart 1972 (NBOR/S-7314). Het gebied maakt geen onderdeel uit van een aanwijzing Natura 2000-gebied. Wel ligt het in de nabijheid het Natura 2000-gebied 'Haringvliet'.

Het doel van de aanwijzingen is het algemeen belang om haar natuurwetenschappelijke betekenis. Het monument bestaat uit jonge kalkhoudende, in zout afgezette schorgronden. Ornithologisch is het natuurmonument van belang als broedgebied voor moeras- en weidevogels. Tevens is het gebied een rust- en overwinteringsplaats voor waterwild.

Er is voor het nabijgelegen Natura 2000-gebied 'Haringvliet' en tevens voor de Natura 2000-gebieden 'Voornes Duin' en 'Oude Land van Strijen' een aparte effectenbeoordeling in de nadere effectenanalyse opgenomen. Voor zover hier relevant wordt hiernaar verwezen.

De druk door militaire laagvliegactiviteiten op het Groote Gat kan groter zijn dan de druk van deze activiteiten op het Haringvliet. Uit de nadere effectenanalyse is mij gebleken dat significante negatieve effecten op de instandhoudingsdoelstellingen door de aangevraagde militaire laagvliegactiviteiten niet aan de orde zijn in de hiervoor genoemde Natura 2000-gebieden, in elk geval niet voor de soorten welke onder de soortgroepen water-, moeras- en weidevogels vallen. Voor zover er sprake is van het voorkomen van vogelsoorten in het beschermd natuurmonument (broedvogels dan wel rustende of overwinterende vogels) constateert de nadere effectenanalyse dat de effecten echter niet anders zullen zijn dan die op de vogelsoorten in de nabijgelegen Natura 2000-gebieden. Mede daar in het aanwijzingsbesluit als beschermd natuurmonument geen specifieke vogelsoorten zijn benoemd acht ik deze beoordeling correct en volledig.

Gezien de conclusies van de toetsing van militaire laagvliegactiviteiten in de Natura 2000-gebieden Haringvliet, Hollands Diep en Oudeland van Strijen die net als Groote Gat geheel of gedeeltelijk in het laagvlieggebied liggen, kan ook voor dit beschermd natuurmonument geconcludeerd worden dat de natuurwetenschappelijke betekenis zoals gedefinieerd in het besluit niet afnemen ten gevolge van de aangevraagde laagvliegactiviteiten.

Conclusie
De vliegactiviteiten in het laagvlieggebied tasten de wezenlijke kenmerken van het beschermd natuurgebied niet aan en zijn niet schadelijk of ontsierend voor de natuurwetenschappelijke betekenis.

CUMULATIE
De aangevraagde activiteiten hebben betrekking op het gebruik van laagvliegen met helikopters in de zogenaamde laagvlieggebieden. Deze laagvlieggebieden zijn merendeels in de jaren vijftig van de vorige eeuw aangewezen en worden sindsdien gebruikt voor het oefenen met militaire helikopters. Dit gebruik was reeds aan de orde van voor de data waarop de betreffende Natura 2000-gebieden zijn aangemeld als Vogelrichtlijn- c.q. Habitatrichtlijngebied. Voor zover er sprake kan zijn van cumulatieve effecten op beschermde natuurwaarden dient dit te worden beoordeeld vanuit de eventuele effecten van dit gebruik.

Uit de passende beoordeling is gebleken dat voor de meeste Natura 2000-gebieden dit gebruik niet leidt tot negatieve effecten op de instandhoudingsdoelen. Bij deze beoordeling is tevens gekeken naar andere mogelijk optredende verstoringsbronnen of 'drukfactoren'. Voor een aantal soorten geldt dat mogelijk een negatief effect als gevolg van de laagvliegactiviteiten kan optreden in cumulatie met (toenemende) recreatie en/of beperkte voedselbeschikbaarheid. Daarbij blijkt tevens dat veel van de andere verstoringsbronnen of drukfactoren – waaronder bijvoorbeeld recreatie, maar ook veranderingen door landgebruik en afname van voedselbeschikbaarheid –

aantoonbaar leiden tot negatieve effecten op de instandhoudingsdoelstellingen. Deze andere verstoringsbronnen c.q. drukfactoren en het optreden van effecten daarvan zijn pas van veel latere datum dan het gebruik van de laagvlieggebieden. Desondanks worden voor een aantal gebieden maatregelen voorgesteld omdat niet met zekerheid kan worden uitgesloten dat de instandhoudingsdoelen van bepaalde vogelsoorten nadelig door het laagvliegen kunnen worden beïnvloed. Met deze maatregelen wordt uitgesloten dat vanuit het laagvliegen met helikopters een dergelijke eventuele bijdrage aan die negatieve beïnvloeding van de relevante instandhoudingsdoelstellingen voortvloeit. Cumulatieve effecten zijn daarmee niet aan de orde; cumulatie met andere verstoringsfactoren is verder volledig uit te sluiten.

BESPREKING VAN DE INSPRAAK

Naar aanleiding van deze aanvraag zijn, op grond van artikel 44, lid 3, van de Nb-wet 1998, gedeputeerde staten van de provincies Drenthe, Flevoland, Fryslân, Gelderland, Limburg, Noord-Brabant, Noord-Holland, Overijssel en Zuid-Holland, alsmede burgemeester en wethouders van de gemeenten Aa en Hunze, Anna Paulowna, Apeldoorn, Assen, Asten, Barneveld, Bernisse, Binnenmaas, Cromstrijen, De Wolden, Den Helder, Deurne, Dirksland, Dordrecht, Drimmelen, Dronten, Druten, Ede, Epe, Elburg, Ermelo, Geertruidenberg, Goedereede, Harderwijk, Heerde, Hellevoetsluis, Hoogeveen, Horst aan de Maas, Kampen, Korendijk, Maasdriel, Medemblik, Middelharnis, Midden-Drenthe, Moerdijk, Neder-Betuwe, Nederweert, Neerijnen, Nijkerk, Nunspeet, Oldebroek, Oostflakkee, Ooststellingwerf, Peel en Maas, Putten, Renkum, Rotterdam, Strijen, Tiel, Tynaarlo, Werkendam, West Maas en Waal, Westerveld, Weststellingwerf, Westvoorne, Wieringen, Wieringermeer, Zaltbommel en Zeewolde in de gelegenheid gesteld over deze aanvraag hun zienswijze kenbaar te maken.

Ingevolge artikel 4:8 van de Algemene wet bestuursrecht zijn Staatsbosbeheer, Vereniging Natuurmonumenten, Vogelbescherming Nederland, Waddenvereniging, Rijkswaterstaat, Het Drentse Landschap, Het Zuid-Hollands Landschap, Het Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen, Natuur en Milieufederatie Drenthe, Natuur en Milieufederatie Flevoland, Friese Milieu Federatie, Gelderse Natuur en Milieufederatie, Milieufederatie Limburg, Brabantse Milieufederatie, Milieufederatie Noord-Holland, Natuur en Milieu Overijssel en Natuur, Milieufederatie Zuid-Holland, Werkgroep Behoud De Peel, Kanovereniging De Biesbosch Bevers, Stichting Natuur- en Vogelwacht Dordrecht, Toeristische Kano Bond Nederland, Vereniging Behoud Biesbosch en Nationaal Park De Biesbosch in de gelegenheid gesteld tot het geven van een zienswijze betreffende de onderhavige aanvraag.

In bijlage 3 bij het besluit is een weergave opgenomen van de ontvangen zienswijzen. Daar waar opmerkingen en suggesties niet reeds hiervoor aan de orde zijn geweest of niet binnen mijn inhoudelijke overwegingen reeds aan deze inspraak volledig tegemoet is gekomen, volgt een reactie van mijn zijde (cursief weergegeven).

De overige bestuursorganen en organisaties hebben geen gebruik gemaakt van de mogelijkheid een zienswijze naar voren te brengen.

CONCLUSIE
Uit de overwegingen zoals opgenomen in de, als integraal onderdeel van dit besluit te beschouwen, passende beoordeling, kan naar mijn mening geconcludeerd worden dat de effecten van de militaire vliegactiviteiten met helikopters in de laagvlieggebieden Noord-Drenthe (GLV I), Midden-Drenthe (GLV II), West-Drenthe (GLV III), Ginkelse Hei (GLV IV), Veluwe/Randmeren (GLV VII), De Peel (GLV VIII), Maas/Waal, Voorne-Putten/Hoeksche Waard en Wieringermeerpolder als bedoeld in de Regeling VFR-nachtvluchten en minimumvlieghoogte voor militaire luchtvaartuigen, zoals deze zijn aangevraagd en waarbij voorzien is in het treffen van maatregelen ter voorkoming van effecten, zodanig gering van omvang zijn dat van een aantasting van de natuurlijke kenmerken van de betrokken beschermde gebieden geen sprake is.

Ik ben van mening dat de gevraagde vergunning onder het stellen van voorschriften en beperkingen kan worden verleend.